

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки та соціальної роботи**

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА
КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ШКІЛЬНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 611 групи
Сикіш Інна Ярославівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент Звоздецька В.Г.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2023 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.*

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Сикіш І. Я. Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків у шкільному середовищі. – Кваліфікаційна робота.

Підлітковий вік є періодом інтенсивного фізичного, емоційного та соціального розвитку, під час якого виникає безліч факторів, які можуть призводити до конфліктів у шкільному середовищі.

Конфлікти між підлітками можуть призвести до багатьох негативних наслідків, зокрема, соціальної ізоляції, зниження самооцінки, ризиків формування агресивної поведінки, фізична чи психічна травма, порушення особистісних взаємин, зниження навчальних досягнень підлітка та інше.

Саме це зумовлює необхідність проведення превентивних заходів у формі первинної, вторинної чи третинної профілактики у межах навчального закладу. До цієї роботи залучаються спеціалісти психологічної служби школи (психолог, соціальний педагог, соціальний працівник), класний керівник та батьки.

У кваліфікаційній роботі здійснений аналіз понять «конфлікт», «соціально-педагогічна профілактика», розкриті особливості дітей підліткового віку та причин їх конфліктної поведінки. Проведений констатувальний зріз на визначення рівня схильності до конфліктності, тип домінуючої поведінки з використанням трьох методик. На основі підведених підсумків розроблена та реалізована профілактично-корекційна програма по усуненню ознак конфліктної поведінки.

Ключові слова: соціально-педагогічна профілактика, профілактика конфліктів, конфлікти підлітків, підлітковий вік, конфлікти у навчальному закладі

ABSTRACT

Sykish I. Y. Social-pedagogical prevention of conflicts among teenagers in the school environment. - Qualification work.

Adolescence is a period of intense physical, emotional and social development, during which there are many factors that can lead to conflicts in the school environment.

Conflicts between teenagers can lead to many negative consequences, in particular, social isolation, lower self-esteem, risks of forming aggressive behavior, physical or mental trauma, disruption of personal relationships, lower educational achievements of the teenager, etc.

This is what makes it necessary to carry out preventive measures in the form of primary, secondary or tertiary prevention within the educational institution. Specialists of the school's psychological service (psychologist, social pedagogue, social worker), class teacher and parents are involved in this work.

In the qualification work, the concepts of "conflict", "social-pedagogical prevention" were analyzed, the peculiarities of adolescent children and the reasons for their conflict behavior were revealed. An ascertainment section was conducted to determine the level of propensity to conflict, the type of dominant behavior using three methods. On the basis of the summarized results, a preventive and corrective program to eliminate signs of conflict behavior was developed and implemented.

Key words: socio-pedagogical prevention, conflict prevention, adolescent conflicts, adolescence, conflicts in an educational schools.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретична основа конфліктів підлітків як психолого-психологічного явища.....	7
1.1. Поняття та особливості конфліктів у підлітковому віці.....	7
1.2. Зміст та завдання соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків у закладах освіти	15
РОЗДІЛ II. Практичний аспект соціально-педагогічної профілактики конфліктів у середовищі підлітків.....	21
2.1. Дослідження рівня схильності до конфліктної поведінки підлітків.....	21
2.2. Аналіз розробки та впровадження програми профілактики конфліктної поведінки та її корекції.....	37
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
ДОДАТКИ.....	60

ВСТУП

Суспільство не може розвиватися без конфліктів чи конфліктних ситуацій. Як доводять науковці, конфлікт – це невід’ємна складова прогресу будь-якого процесу. Незалежно від вікової категорії, у конфліктну ситуацію, яка ймовірно може перерости у конфлікт, рано чи пізно потрапляє кожна людина. Особливо збільшується така ймовірність у підлітковому віці. Це пояснюється тим, що у цей період відбуваються значні зміни у процесах становлення особистості дитини у фізичному, фізіологічному, емоційному, соціальному та моральному напрямках. Дослідженням таких змін займаються фахівці різних сфер, починаючи від медиків. Підлітковий вік завжди супроводжується труднощами у налагодженні комунікації дорослих з підлітками і підлітків з однолітками. Особливі труднощі у спілкуванні з дітьми підліткового віку відчувають батьки, оскільки їх діти змінюються, стають відчуженими, впертими, відстоюючи свої думки, позиції та інше. Не менше викликів постає і перед вчителями, які працюють з учнями середніх класів, яких прийняло відносити до категорії дітей підліткового віку. Завданням школи є не протистояти змінам у поведінці, манерах, а допомогти підліткам прожити цей період, період дорослішання, становлення як особистості, період пошуку свого власного «Я».

Кожна наука має пояснення цим процесам і пропонує шляхи згладжування «гострих кутів» у підлітковому віці. Великих зусиль докладає і освітня галузь для запобігання виникнення чи «протікання у гострих формах» вищеназваних проявів. Однією з таких гострих форм є схильність дитини підліткового віку провокувати, підтримувати чи розвивати конфліктні ситуації, які потенційно переростають у конфлікти.

Що розуміємо під поняттям конфлікт і яку роль він відіграє у житті людей? Відповіді на це питання можна зустріти у науковій літературі дуже різноманітні, зокрема Георг Зіммель каже, що конфлікт це біологічний наслідок біологічної природи людини, її інстинктів, любові та ненависті; Чарльз Дарвін стверджує, що конфлікт є еволюційною умовою розвитку

всього живого, а Толкот Парсон переконаний, що конфлікт є соціальною аномалією, соціальною хворобою, що потребує лікування [6].

Конфлікт як соціальне явище має право на існування у соціумі, однак коли його учасники є готовими конструктивно його вирішувати або ж не доводити ситуацію до конфлікту, тобто попереджати його, здійснюючи соціально-педагогічну профілактику. У Концепції превентивного виховання молоді» зазначено, що «соціально-педагогічна профілактика (первинна профілактика) – вид превентивної роботи, спрямований на здійснення освітньо-профілактичних заходів та інших педагогічних моделей впливу на особистість з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях відхилень. Вона ґрунтується на позитивній педагогічній діяльності, мета якої - своєчасне виявлення та виправлення несприятливих інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних та інших факторів, що зумовлюють відхилення у психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, у їхній поведінці, стані здоров'я. Соціально-педагогічна профілактика здійснюється за місцем проживання, навчання, оздоровлення та дозвілля неповнолітніх» [37]. Саме на профілактиці конфліктів ми акцентуємо увагу у нашому дослідженні, за яких соціально-педагогічних умов, створених у середовищі школи, можливо мінімізувати ймовірність його виникнення.

Дослідженням питань походження конфлікту, його природи займалися багато вчених, зокрема Ч. Дарвін, Г. Зіммель, Т. Парсон, К. Лоренц, та ін. Вивчали особливості конфліктів підлітків психологи Л. Божович, Л. Виготський, Л. Долинська, В. Зацепіна, А. Н. Гаркавенко. Теоретичні аспекти конфліктної поведінки підлітків з соціально-педагогічної позиції у своїх працях описували науковці А. Капська, І. Гайдамашко, Н. Заверико, В. Ролінський, О. Беспалько, та ін. Різноманітні фактори, які мають причинно-наслідкові зв'язки з проявами конфліктної поведінки у підлітковому віці вивчали і представляли у наукових працях Н. Білик, М. Робакова, І. Сопівник, Н. Мойсова, Т. Дуткевич, О. Ярків та інші.

Питаннями суті конфлікту, його природи, класифікації та особливостей протікання в різний час займалися О. Гарькавець, Л. Волченко, Н. Савінова, М. Берегова, Т. Іванова та ін. Однак, як показує практика, проблема конфліктів у підлітковому середовищі не зникає і науковці ведуть пошук оновлених шляхів її подолання. Саме тому обрана тема дослідження «Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків у шкільному середовищі» є актуальною.

Соціально-педагогічна профілактика розглядається комплексно і ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля

ОБ'ЄКТ дослідження – система соціально-педагогічної профілактики.

ПРЕДМЕТ дослідження– впровадження програми профілактики та корекції конфліктної поведінки підлітків.

Метою дипломної роботи є: на основі результатів емпіричного дослідження розробити та впровадити програму соціально-педагогічної профілактики конфліктів підлітків в освітньому середовищі.

Відповідно до визначеної мети ми сформулювали такі **завдання:**

1. Визначити суть категорії «конфлікт» та розкрити особливості його причин та проявів у підлітковому віці.
2. Проаналізувати зміст соціально-педагогічної профілактики конфліктів підлітків.
3. Експериментально дослідити рівень схильності до конфліктів та конфліктної поведінки підлітків.
4. Розробити та реалізувати програму профілактики конфліктів (на основі досвіду фахівців психологічних служб закладів освіти).

Базою дослідження був заклад загальної середньої освіти (гімназія №17 м. Чернівці), зокрема учні 8 класу. Дослідження проводилось протягом другого півріччя 2022-23 та першої чверті 2023-24 навчального років.

Методи дослідження: пошуково-бібліографічний, вивчення психолого-педагогічної літератури аналіз, синтез, анкетування, тестування, спостереження, метод констатуючого експерименту.

Практична значимість роботи полягає у аналізі методик та вивченні рівня конфліктності підлітків, а також у розробці та впровадженні профілактично-корекційної програми по запобіганню конфліктів у підлітковому середовищі.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, 4 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (50) та додатків. Зміст викладено на 92 сторінках основного тексту.

РОЗДІЛ I. Теоретична основа конфліктів підлітків як психолого-психологічного явища

1.1. Поняття та особливості конфліктів у підлітковому віці

Сучасне суспільство має вибудовану складну ієрархічну систему з горизонтальними та вертикальними зв'язками. Ці зв'язки існують і не порушуються завдяки дотриманню законів писаних і неписаних. Однак, як кожна система, вона може давати «збої» і тоді виникають непередбачені ситуації, які необхідно вирішувати.

Якщо розглядати конфлікт як соціальне явище, то, з одного боку, можна стверджувати, що це саме такий збій у функціонуванні системи взаємин, а з іншого боку це та рушійна сила, яка допомагає цим взаєминам виходити на якісно новий рівень.

Сукупність дітей підліткового віку можна розглядати як окрему систему взаємин, яка має багато особливостей. Хоча б тому, що підлітки – це вже не типові діти, але ще й не дорослі. І для цієї системи також притаманно наявність конфліктів.

Отже, що таке конфлікт як соціальне явище та суспільний феномен? Перш за все, тлумачення поняття «конфлікту» варто розглянути з точки зору соціологічних наук, зокрема, конфліктології. За твердженням науковця М. І. Пірен, автора підручника «Конфліктологія», **«Конфлікт** (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей. Ці протиріччя виникають між людьми чи колективами у процесі спілкування, їхньої спільної діяльності через непорозуміння або протилежність інтересів, відсутність згоди між двома та більше сторонами і пов'язані з гострими негативними емоційними переживаннями» [17]. Окрім соціології, конфлікт розглядають з точки зору філософії, медицини та фізіології, інженерної, військової та економічної психології а також

педагогіки. У педагогіці особливий інтерес викликають психологічні аспекти конфліктів та конфліктних ситуацій.

На думку американських науковців-дослідників Д. Рубіна та Д. Прута розуміння і тлумачення терміну «конфлікт» у сучасній науці є надто широким і втрачає статус однозначного поняття. Вони висловлюють думку, що в основі конфлікту лежить сприймання розбіжностей інтересів або переконання сторін у тому, що їхні прагнення не можна задовольнити одночасно і однаковою мірою.[34] Вітчизняні вчені-психологи Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель у праці «Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика» зазначають, що у науковій літературі відсутнє не тільки єдине розуміння, але й існують різні рівні його застосування, зокрема на буденному рівні (сварка, суперечка, бійка), на семантичному рівні (розбіжність, колізія, зіткнення), на конвенціональному рівні (тлумачиться залежно від предмету дослідження) [21]. У тій же праці автори, після детального аналізу різних підходів до розуміння конфлікту, роблять висновок, що конфлікт – це зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів-сторін взаємодії [21].

Щодо значення і наслідків (позитивного чи негативного) конфлікту для суспільства також не існує єдиної думки. Окремі дослідники стверджують що конфлікт – це деструктивне явище, яке призводить до руйнування, а інші притримуються думки, що конфлікт – це необхідність для системи і саме завдяки наявності конфліктів система оновлюється та виходить на якісно новий рівень існування. Ще інші говорять, що конфлікт по свої суті несе не тільки деструктивні наслідки, але сприяє подальшому розвитку як суспільства, так і окремої особистості. Власне, виокремлюють як позитивні так і негативні роль і наслідки конфліктів як суспільного явища. Саме тому виокремили два типи конфліктів: деструктивні та конструктивні.

Щодо *деструктивного конфлікту*, то його ознаками можна вважати: перехід «на особистості», що не допоможе вирішенню конфлікту, наявність зростаючої упередженості до іншої сторони конфлікту, посилення негативних

емоцій та поява ознак стійкого стресу у обох або ж однієї сторони конфлікту. За словами науковця Білик Н. М., під час конфліктів проявляються протиріччя, що виникають між людьми, групами, соціальними спільнотами, які так чи інакше вирішуються. І часто правильний підхід у врегулюванні суперечки між опонентами призводить до нового якіснішого рівня спілкування [3]. Тут можна говорити про конструктивну лінію ведення конфлікту.

Також на конструктивному конфлікті акцентує увагу науковець Г. В. Жаворонкова, наголошуючи що **конструктивний конфлікт** - це той, в якому сторони не виходять за межі етичних норм і переконливих аргументів, коли вони контролюють емоційні сплески вольовими зусиллями та логікою, коли хоча б одна з них може враховувати інтереси іншої на рівні із своїми, і готова шукати вихід із ситуації. [9]. Конструктивний конфлікт характеризується тим, сторони докладають зусиль для порозуміння, шукають причину конфлікту, шлях його вирішення і по завершенню ситуації можуть комунікувати між собою і можливе подальше співробітництво.

Ми притримуємось думки, що конфлікт може бути як негативним, так і позитивним явищем. Все залежить від того, як він протікає, наскільки сторони конфлікту тримають себе у рамках суспільних норм.

Якщо продовжити думку щодо типів конфліктів, то окрім їх поділу на конструктивні та деструктивні, існує ще декілька класифікацій, залежно від критерію, закладеного в основу класифікації. Так, у соціальній педагогіці, наприклад, розглядають класифікацію конфліктів за критерієм кількості учасників чи конфліктуючих сторін, тому виокремлюють конфлікти:

- міжгрупові;
- особистісно-групові;
- міжособистісні;
- внутрішньо особистісні .

Інший критерій, який ми коротко опишемо – галузеве середовище, тобто мова йде про галузь (виробничу, невиробничу сфери), де виникають конфлікти. Наприклад, ми вивчали детальніше педагогічні конфлікти. Так, у праці

«Педагогічні конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення» автором С.О. Гарькавець подане наступне визначення педагогічного конфлікту: Педагогічний конфлікт - це об'єктивне протиріччя та протидія, викликані невідповідністю наявного рівня індивідуально-психологічного розвитку та реальної навчально-виховної ситуації, що стали для учасників конфлікту певним соціально-психологічним бар'єром, подолання якого переводить суб'єктів конфліктної взаємодії на більш високий рівень особистісного розвитку[11]. Також цікавим для нас здалося визначення педагогічного конфлікту науковцем А. С. Чернишовим, який стверджує, що «педагогічний конфлікт - це форма соціальної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, де кожен з них реагує на іншого з урахуванням власних оцінок, що можуть не збігатись із реальністю [37].

Науковець С.О. Гарькавець подає характеристику шести видів педагогічних конфліктів. За основний критерій вона взяла сторони-учасники(ці) конфлікту чи конфліктної ситуації. Серед педагогічних конфліктів С.О. Гарькавець виділяє наступні:

1. Педагог-дитина (учень);
2. Педагог- соціальна група (клас, група, інший дитячий колектив, батьки, педагогічний колектив);
3. Учень-учень;
4. Педагог-батько;
5. Педагог-педагог;
6. Педагог- адміністрація закладу освіти.

Для нас особливий інтерес складає третій вид педагогічних конфліктів «Учень-учень». Звичайно, у нашій роботі ми будемо розглядати й інші типи конфліктів, наприклад, учень-батьки, учень-вулиця. Але вони не відносяться до педагогічних конфліктів, за класифікацією дослідниці Гарькавець, оскільки у педагогічному конфлікті однією з сторін обов'язково має бути педагог, окрім третього типу. Але, оскільки, конфлікт у системі «учень-учень»

відбувається у межах навчального закладу між однолітками або ж старшими (молодшими) учнями, то він відноситься до педагогічних.

Якщо ж розглянути іншу класифікацію педагогічних конфліктів, зокрема, авторів І.А. Курочкина та О.Н. Шахматова, то вони до педагогічних конфліктів відносять і конфлікти у системі «учень-батьки», «батьки-батьки», «батьки-адміністратор» та інші, обґрунтовуючи це тим, що ці взаємовідносини носять виховний характер.

Кожна людина рано чи пізно потрапить у ситуацію, котра матиме ознаки конфліктної, а отже може перерости у конфлікт. Вона буде поводити себе у такій ситуації відповідно до того, які цільові установки у неї сформовані, яка психологічна модель поведінки їй є близькою, які психологічні стандарти вона для себе визначила. Останнє визначається сукупністю факторів, які в різний час мали вплив на становлення її особистості, зокрема, фактор наявності досвіду поведінки у ситуаціях загострення відносин. Готовність особистості діяти у конфліктних ситуаціях визначається також через готовність обох або ж однієї з сторін до діалогу, обговорення проблеми, відкритості до спілкування в цілому.

Оскільки рамками нашого дослідження визначена вікова група учнів - підлітки, то ми зосереджуємо увагу врахуванні цих факторів при плануванні та проведенні профілактичних, а при потребі й корекційних заходів, саме підлітків.

Однак, на початку, вважаємо за необхідне коротко зупинитися на питанні, яке стосується визначення поняття «підліток» та його вікових меж. Єдиної вікової періодизації на сьогодні у науці не існує, оскільки беручи за основу різні провідні думки, створювалися різні вікові періодизації, наприклад, представники когнітивної теорії за основний критерій брали когнітивні здібності, а представники біхевіоризму (діяльній теорії) - провідний вид діяльності та його зміни. Так, психолог Л. Божович притримувалася думки про те, що підлітковий вік настає коли дитина починає розмірковувати про майбутній вибір професії. Однак, кожна дитина у різний час ставить перед

собою таке питання. Опрацювавши наукове дослідження Н. Білик, ми пристали до її міркувань, що підлітковий вік – це той період дитинства, коли у дитини з'являються перші ознаки статевого дозрівання і до часу, коли вона набуває характеристик дорослої людини [14]. Якщо ж говорити про обмеження підліткового періоду у соціумі, то підлітками вважають учнів середньої школи, тобто 5-11 класів і підлітковий вік ділять на два періоди: молодші підлітки (5-8-й класи) та старші підлітки (9-11-й класи). Однак, наголосимо, що це умовні межі, оскільки за кілька років в Україні буде 12-ти річна школа і тоді учнів дванадцятого класу (орієнтовно 18-19 років) важко буде назвати підлітками за фізіологічними, в першу чергу, характеристиками.

Для того, щоб говорити про особливості конфліктів у підлітковому віці, необхідно визначити перш за все особливості самого підліткового віку.

Підлітковий період є дуже важливим у становленні особистості і має ряд особливостей. Ці особливості проявляються у психологічному, фізіологічному, фізичному, емоційному, соціальному та когнітивному аспектах. Для фізіологічного та фізичного аспектів є характерним інтенсивний ріст організму, набір ваги, статеве дозрівання (комбінація первинних та вторинних статевих ознак). Щодо психоемоційного аспекту, то підлітки стають емоційно нестабільними в першу чергу через зміни гормонального фону, зміну бачення соціального оточення. Також для підлітків є характерним пошук своєї ідентичності, вони шукають відповідь на питання «Хто я?», «Де моє місце серед інших?», «Чим я відрізняюся від інших?», «В чому моя цінність?» та ін. Якщо говорити про соціальний розвиток, то у цьому віці діти починають самостійно вибудовувати своє оточення, формують власні соціальні відносини, чіткіше розрізняти і грати різноманітні соціальні ролі. Також у підлітків з'являється бажання відокремитись від батьків, стати незалежним в першу чергу у прийнятті рішень. У сфері когнітивного розвитку формується здатність до абстрактного мислення, критичного аналізу почутого, побаченого та ін. Підлітки стають схильними до глибоких міркувань, шукаючи і вибудовуючи систему власних

цінностей та переконань. Саме це спонукає їх до експериментів у поведінці (наприклад, створюють або ж беруть участь у ризикованих ситуаціях), стилі спілкування, стилі зовнішнього вигляду. Дуже часто через зміну стилю одягу, зачіски, манер підлітки проявляють свої протести, часто не усвідомлюючи цього. Також до когнітивних характеристик підліткового віку відноситься розвиток креативних здібностей. Підлітки набувають здібностей пошуку нестандартних рішень для стандартизованих ситуацій, створювати нові концепції та генерувати нові ідеї.

Якщо проаналізувати комунікативну сферу, то діти підліткового віку набувають нових вмінь у спілкуванні (можуть розпочати та підтримати розмову, висловити незгоду та ін). Варто наголосити на тому, що у цьому віці діти більше і більш охоче спілкуються з ровесниками. З дорослими спілкування відбувається за принципом вибірковості, тобто з ким цікаво, хто є авторитетом. У інших випадках вони намагаються уникати спілкування з дорослими, за виключенням необхідності у такому спілкуванні, зокрема з вчителями у школі.

Отже, робимо висновок, що для підліткового віку характерна велика кількість новоутворень в усіх напрямках розвитку особистості. Виходячи з вищесказаного, спробуємо визначити в чому ж полягають особливості зародження та протікання конфліктних ситуацій та конфліктів у підлітковому середовищі.

Це питання більш широко досліджене у психології і менше праць присвячених йому у педагогіці, зокрема соціальній педагогіці. Його вивченню присвятили свої праці вчені С. Гарькавець, Л. Волченко, Я. Юрків, В. Лозовцева, Д. Фельдштейн, Е. Киршбаум, Т. Драгунова, В. Лозовцева, А. Сорокіна, А. Дорохова, І. Дубровіна, Р. Овчарова, А. Апішева, О. Чайковська, Т. Яновська, О. Шеремет, С. Моїсеєнко, Б. Ананьєва,

Л. Божович, І. Виговського, О. Кулагіна, А. Леонтєва, А. Прихожан, Л. Семенюк, Д. Фельдштейна, Д. Ельконіна,

Н. Гришиної, В. Журавльова, Н. Заїченко, Н. Коряк. Цікавим для нас стало наукове дослідження науковця Н. Білик «Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками», де досліджені особливості підліткового віку в контексті формування конфліктності особистості, шляхів педагогічного впливу на особистість дитини з метою зменшення конфліктності як особистісної якості [3].

Як стверджують О. Шеремет та С. Моїсеєнко у науковій статті «Проблема конфліктності підлітків», явища конфліктності у підлітковому віці неминучі [4], однак це не означає що фахівці не повинні працювати над зменшенням конфліктності особистості підлітка та займатися профілактичними заходами щодо її проявів. Існує загальноприйнята думка про об'єктивність основи підліткової конфліктності і ще вважають, що за допомогою конфліктів підлітки самостверджуються і таким чином проходить становлення їх особистості, відбувається

переоцінка загальнолюдських цінностей. Однак, якщо риси характеру, які спричиняють конфліктну поведінку не пропрацьовувати, то поступово ми отримуємо особистість з агресією, що для оточення стане більш проблемним. Тому дорослі повинні допомогти підлітку знизити конфліктність і підвищити соціальну адаптованість та здатність вибудовувати конструктивні стосунки з навколишнім оточенням.

Особливістю конфліктів у підлітковому віці є те що вони часто не мають під собою достатнього підґрунтя (причин), з точки зору дорослої людини, але для підлітка із загостреними відчуттями емоційних переживань все виглядає по-іншому. Досить часто вступають у конфлікт

через максималізоване сприйняття ситуації та відчуття справедливості чи несправедливості. Конфліктність особистості підліткового віку пов'язана і з значними змінами у гормональному фоні та формуванням уявлення про власну дорослість. Саме через це підлітки часто вступають у конфлікти з дорослими, оскільки себе вважають такими ж. У підлітковому віці з'являється гостре бажання щоб його визнали, сприйняли як вже дорослого. Ще однією з причин проявів конфліктної поведінки є зміна у підходах до організації навчально-виховного процесу в школі, оскільки до нього починають пред'являти вищі вимоги та збільшується навчальне навантаження. І як наступна ланка у цьому ланцюжку – підвищення вимог з боку батьків, бо навчатися треба

більше і це потребує більших зусиль. Власне, це також спричиняє появу конфліктних ситуацій, що потенційно може перерости у конфлікт.

Отже, кризовий характер особистості підліткового віку в цілому та недостатня увага з боку дорослих у школі та сім'ї може стати причиною формування конфліктної особистості у майбутньому. Тому очевидно є необхідність соціально-педагогічної профілактики, а при необхідності й корекції конфліктної поведінки у підлітковому середовищі.

1.2. Зміст та завдання соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків у закладах освіти

Попередній підрозділ кваліфікаційної роботи ми завершили думкою про необхідність та важливість здійснення профілактики та корекції конфліктної поведінки у підлітковому віці. Це завдання значною мірою покладається на заклади загальної середньої освіти, де навчається підліток. До виконання цього завдання залучена, в першу чергу, психологічна служба школи, до складу якої входять практичний психолог, соціальний педагог та соціальний

працівник, якщо таке передбачено штатним розписом навчального закладу. Також до цієї роботи доєднується класний керівник та заступник директора закладу освіти з виховної роботи, як організатор та координатор виховного процесу школи. Опосередковану участь беруть і вчителі, які навчають дітей різним наукам.

Однак, перед детальним аналізом змісту та завдань соціально-педагогічної профілактики, на нашу думку, варто з'ясувати що таке профілактика взагалі.

Отже, термін профілактика має грецьке походження (гр. πρόφύλακτικός) і в перекладі звучить як «запобіжний», тобто має характер попередження, попереджувальна діяльність. За визначенням О. Безпалько, профілактика -це «комплекс науково обґрунтованих і своєчасно застосованих дій, спрямованих на попередження конфліктів в учнівському колективі підлітків, виникнення пов'язаних з цим психологічних, соціокультурних відхилень у їхньому розвитку, збереження, підтримку та захист їхньої ефективної навчальної діяльності, сприяння їм в досягненні соціально значимої мети та розкриття їхнього внутрішнього потенціалу». У цьому визначенні мова йде саме про соціально-педагогічну профілактику, але це поняття є поліаспектним, оскільки його розглядають різні у контексті своїх об'єктів та предметів. Наприклад, широко розглядають та використовують профілактику медицина, валеологія, соціологія та юриспруденція. У соціальній педагогіці ми опираємось на визначення і трактування поняття профілактики з соціології. Досить часто у наукових джерелах з соціальної педагогіки можна зустріти використання терміну «соціальна профілактика». Зокрема, вже вище згадувана дослідниця О. Безпалько стверджує, що соціальна профілактика є напрямом соціально-педагогічної діяльності і являє собою «комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [7]. Соціальна профілактика не обмежується попередженням конкретного явища, а спрямована на створення умов, які не

стануть сприятливими для зародження будь-якого негативного явища та повноцінного функціонування суспільного механізму. За переконаннями Т. Журавель, «соціальна профілактика буде ефективною у тому випадку, коли об'єкт профілактичного впливу стане, або ж виступить у ролі суб'єкта профілактики» [13].

Основними завданнями соціально-педагогічної профілактики є запобігання формуванню та проявів негативних явищ, рис, проявів чи ознак особистості, які призведуть до формування особистості з асоціальними установками. Це узагальнене формулювання завдання. Звичайно завдання деталізуються відповідно до напрямків соціально-педагогічної діяльності і зміст адаптується також. Як завдання, так і зміст соціально-педагогічної профілактики будуть різнитися залежно від рівня профілактики, на якому вона відбувається. На нашу думку, варто детальніше зупинитися на видах (рівнях) профілактики. Загальноприйнятою є класифікація, де виділяють три види (рівні) профілактики: первинну, вторинну і третинну.

Первинна соціально-педагогічна профілактика націлена на застосування передбачених заходів для запобігання виникненню негативних виявів у поведінці та формуванню негативних звичок особистості. Ці заходи мають системний характер та спрямовані на виховання особистості, стійкої до асоціальних впливів. Різні соціальні інституції активно залучаються до цієї діяльності, взаємодіючи з особистістю для забезпечення її духовного, психічного, фізичного та соціального розвитку. Первинна соціально-педагогічна профілактика представляє собою систему заходів економічного, правового, освітнього, соціально-медичного характеру, спрямовану на формування позитивних соціальних установок та запобігання виникненню суїцидальних думок, вживанню наркотичних та інших шкідливих засобів.

Мета первинної профілактики полягає в досягненні сталої відповідальної поведінки в соціумі. Серед нормативних документів виділяється Концепція превентивного виховання дітей та молоді, яка визначає

суть, мету, завдання, форми та методики превентивної (профілактичної) діяльності соціальних інституцій.

Вторинна соціально-педагогічна профілактика спрямована на виявлення в ранніх стадіях негативних ознак або проявів відхилень з метою запобігання їхнього подальшого розвитку. На цьому етапі ефективним буде застосування різноманітних діагностичних методик, які допоможуть оцінити соціальну ситуацію розвитку. Показниками необхідності вжиття заходів на рівні вторинної профілактики є особливості поведінки особи, якщо ця поведінка призводить до шкоди суспільству або конкретним особам, а також якщо така поведінка свідчить про порушення цінностей та відсутність внутрішніх механізмів регуляції поведінки.

Третинна соціально-педагогічна профілактика орієнтована на виправлення наявних відхилень у поведінці та емоційному стані з метою уникнення їхнього повторного виникнення та запобігання переходу цих відхилень, наприклад, у важкість у вихованні чи у формування стійкої емоційної нестабільності, яка може призвести до підвищення рівня тривожності, агресивності та, відповідно, конфліктності. Згідно з висловлюванням О.В. Безпалько, "третинна профілактика спрямована на запобігання повторення негативних явищ у суспільстві та девіантної поведінки осіб, які раніше виявляли таку поведінку, а також на відновлення особистісного та соціального статусу цих осіб» [5].

Здійснюючи профілактику всіх трьох видів, спеціаліст реалізує профілактичну функцію професійної діяльності, суть якої передбачає:

- розробку та впровадження системи заходів для передбачення відхилень у поведінці;
- сприяння формуванню морально-правової стійкості особистості;
- організацію комплексу заходів з соціально-педагогічного оздоровлення дітей, в тому числі дітей підліткового віку.

Щодо форм роботи, які повинен використовувати соціальний педагог, то стверджуємо наступне: всі форми роботи є дієвими, лише

кожну з них необхідно адаптувати під рівень профілактики, на якому працює фахівець. До найбільш часто використовуваних відносяться індивідуальна консультація, тренінг, соціально-педагогічний проєкт, робота з сім'єю, соціально-педагогічна реабілітація, групові заняття, та ін. Серед різноманіття форм ми зупиняємо свою увагу на тренінгу, соціально-педагогічному проєкті та роботі з сім'єю.

Сьогодні у закладах освіти досить часто використовують *тренінги*. Особливо ефективними вони є для профілактики конфліктів. Методична література пропонує велику кількість готових розробок тренінгів, а завдання соціального педагога – адаптувати до своїх вихованців, враховуючи їх особливості та запити. Проведення тренінгів з конфліктними дітьми має на меті розвиток їхніх соціальних навичок та вирішення конфліктних ситуацій. Головні завдання таких тренінгів включають:

1. Формування соціальної компетенції: за допомогою тренінгів діти отримують навички емпатії, співпраці та адекватного вираження своїх почуттів;
2. Формування рівня адекватної самоповаги, оскільки сприяють розвитку самоповаги та усвідомленню власної цінності в групі;
3. Набуття досвіду ефективного розв'язання конфліктів, так як спрямовані на розвиток навичок управління конфліктами та вирішення розбіжностей;
4. Уникнення проявів агресивної поведінки, оскільки на тренінгах підлітки вчать проявляти емоції, читати емоції інших, що допомагає уникнути конфліктної ситуації;
5. Створення позитивної атмосфери, адже проводяться у формі комунікаційних технік для виконання індивідуальних, групових та колективних (рідше) завдань. Наша програма обов'язково включатиме кілька тренінгів.

Наступна форма соціально-педагогічної профілактики, яку ми маємо намір використати це соціально-педагогічний проєкт. Участь у проєктах сприяє розвитку творчих та самостійних якостей учасників. Вона вчить співпраці, плануванню та ефективному управлінню часом. Учасники проєктів формують командні навички та виробляють навички проблемного мислення. Проєкти також сприяють вихованню відповідальності, розвитку навичок публічного виступу та формуванню цінностей, таких як соціальна відповідальність та інтерес до навчання. Для досягнення результату у проєкті необхідна взаємодія між учасниками групи, розподіл обов'язків, відповідальне виконання своєї частини роботи. Безвідповідальне відношення кожного приведе до відсутності бажаного результату.

Узагальнюючи, стверджуємо, що проєктна діяльність може стимулювати позитивний розвиток особистості з різних точок зору, вчить бути командним гравцем, підпорядковуватися і керувати (підпорядковувати). Участь у проєктах саме у підлітковому віці дає можливість проявити себе, отже допомагає сформувати адекватну самооцінку.

Ще одна форма роботи, на якій ми зупинилися – робота соціального педагога з сім'єю. Сім'я – це те середовище, де діти отримують перший досвід перебування у соціальному середовищі з його правилами, традиціями, моделлю поведінки кожного члена сім'ї і звідки вони цей досвід приносять до школи. Для запобігання розвитку конфліктності в освітньому середовищі, принесеної з сім'ї, психологічна служба повинна періодично контактувати з батьками. У нашій програмі ми плануємо включити декілька форм роботи, куди будуть залучені батьки безпосередньо чи опосередковано.

Таким чином, за допомогою реалізації профілактичної програми ми маємо намір формувати безконфліктний простір через набуття підлітками навичок безконфліктного спілкування. Кожен соціальний педагог повинен у своїй роботі акцентувати увагу на формуванні у підлітків навичок безконфліктного спілкування. Безконфліктне спілкування є складним та багатограним процесом взаємодії людей, ґрунтуючись на етичних принципах

порядності, збереженні гідності партнера по спілкуванню, толерантності, альтруїзму, милосердя, ненасильництва, справедливості та благородства. Для підлітків, навички безконфліктного спілкування стають важливим чинником в профілактиці конфліктів і залишаються актуальними не тільки на даному етапі розвитку, але й у подальшому житті.

Отже, кризовий характер особистості підліткового віку в цілому та недостатня увага з боку дорослих у школі та сім'ї може стати причиною формування конфліктної особистості у майбутньому. Тому очевидною є необхідність соціально-педагогічної профілактики, а при необхідності й корекції конфліктної поведінки у підлітковому середовищі.

Зміст і завдання соціально-педагогічної профілактики визначають вибір форм їх реалізації. Найбільш використовуваними формами є індивідуальні консультації, тренінги, проекти.

РОЗДІЛ II. Практичний аспект соціально-педагогічної профілактики конфліктів у середовищі підлітків

2.1. Дослідження рівня схильності до конфліктної поведінки підлітків

Для проведення дослідження ми пройшли погодження з адміністрацією закладу загальної середньої освіти (гімназія № 17). Дослідження було проведене на базі 8 класу, де налічується 27 учнів (14 хлопців і 13 дівчат), серед яких є 4 учнів (3 хлопці і 1 дівчина) зі статусом «внутрішньо переміщеної особи» (ВПО). Щодо дітей-ВПО, то варто зазначити, що 1 учень навчається у класі від квітня 2022 року, а інші 3 доєдналися дещо пізніше, а саме вересень 2022 та березень 2023 років. Даний клас у минулому був інклюзивним, оскільки у ньому навчалася дитина з особливими освітніми потребами. На момент початку дослідження такого статусу він вже не мав.

Дослідницьку частину кваліфікаційної роботи ми виконували у два етапи.

На першому етапі нами була опрацьована значна кількість наукової літератури (більше 75 джерел) з метою аналізу дослідницьких методик для виконання завдання з нашої роботи. Нами були опрацьовані як україномовні, так і англomовні джерела, у яких описані психологічні, соціологічні та психолого-педагогічні методики, спрямовані, наприклад, на діагностику самооцінки особистості (Self-Report Inventories), визначення «Індексу конфліктності» «The Conflict Behavior Inventory», схильності до конфліктності та ін. Також на цьому етапі ми визначили, якими саме методиками будемо користуватися та детально вивчили їх протоколи. Значну базу для аналізу проблеми становили матеріали всеукраїнських, міжнародних та закордонних науково-практичних конференцій, монографії та результати

дисертаційних досліджень. Аналіз основних думок з цих джерел, які стали для нас цікавими, представлений у першому розділі кваліфікаційної роботи.

Нами були визначені найактуальніші для проведення дослідження у підлітковій віковій категорії інструменти, а саме: тести, анкети.

На цьому ж етапі роботи ми вивчили соціальний паспорт класу, в результаті чого з'ясували, що 4 учнів виховуються у неповній сім'ї, 2 учнів мають дистантну сім'ю, 1 учень знаходиться під опікою, у 4-х учнів один з батьків є військовим і знаходиться у зоні активних бойових дій, 2 учнів навчаються дистанційно, оскільки перебувають за кордоном разом з батьками і 4 учнів є внутрішньо переміщеними особами. У роботі ми вказуємо тільки ті характеристики з соціального паспорта класу, які можуть вплинути на висунення гіпотези щодо причин рівня схильності до формування конфліктної поведінки чи проявів конфліктності при комунікації з однокласниками і не тільки.

Оскільки навчальний заклад на весь час проведення дослідження працював за очною формою навчання, то ми мали змогу узгодити чіткий графік роботи і обрати інструментарій, який буде максимально ефективним (на нашу думку) при очних зустрічах. Для учнів, які навчаються дистанційно, ми пропонували пройти тести у онлайн-форматі і вони відгукнулися на пропозицію.

Дослідження проводилось протягом другої половини 2022-23 та 1 чверті 2023-24 навчального років.

На другому етапі ми проводили вищезгадані методики, обробляли результати та синтезували міркування. Діагностичний етап роботи передбачав реалізацію наступних завдань:

1. Визначити, які учні класу яким стратегіям взаємодії у конфліктних ситуаціях віддають перевагу;
2. дослідити схильність особистості підлітків до конфліктної поведінки;
3. ранжувати умови, за яких виникають, та навколишнє середовище, де виникають конфлікти (конфліктні ситуації) найчастіше.

На першій зустрічі ми провели короткотривале знайомство, роз'яснення мети нашої співпраці та інструктаж для першого тесту діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона. Метою використання цієї методики є реалізація першого завдання, а саме: визначити, які учні класу яким стратегіям взаємодії віддають перевагу. Ми також вирішили розпочати роботу саме з цього тесту, оскільки він, на нашу думку, мав без зайвого напруження для учнів, допомогти з'ясувати їм якою ж є домінуюча стратегія їх поведінки у різноманітних ситуаціях. Учні зацікавили самі назви стратегій (Черепаха, Сова, Плюшевий ведмедик, Лисиця, Акула), які викликали певні асоціації, що допомогло їм налаштуватись на відвертість при проходженні тесту.

Суть даної методики полягає у наступному: піддослідному пропонується бланк-опитувальник, у якому є 35 позицій-тверджень. Піддослідний повинен ознайомитися з кожною позицією і зробити відмітку у одній з п'яти колонок, наскільки це твердження для нього є прийнятним, відповідає його уявленням та діям під час конфліктів чи конфліктних ситуацій («відповідає в усіх випадках», «відповідає у більшості», «деколи відповідає», «відповідає, але дуже рідко», «ніколи не відповідає»). Результати обробки тесту представлені у таблиці 1.1.

Назва стратегії взаємодії	Кількість учнів / %
Лисиця (компроміс)	4/14,8 %
Плюшевий ведмедик (згладжування)	3/11,2 %
Черепаха (уникнення)	5/18,5%
Сова (співробітництво)	7/25,9%
Акула (примус)	8/29,6%

Табл 1.1. Розподіл за групами стратегій взаємодії

Отже, як видно з таблиці, майже третина учнів класу – 8 (29,6%) є представниками стратегії взаємодії «Акула», для якої, за визначенням авторів методик характерне намагання «перемагати опонентів тим, що силоміць

примушують їх приймати потрібне їм рішення конфлікту. Для них найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже мале значення. Вони будь-якою ціною готові добитися своїх цілей. Потреби інших людей їх не турбують. Їх мало хвилює те, чи вони комусь подобаються, чи конфлікти вирішуються тоді, коли один перемагає другого, який програє. Вони хочуть бути переможцями. Перемога, на їхню думку, дає людям почуття гордості та успіху. Поразка викликає почуття безсилля, неадекватності і невдачі. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або загрожуючи їм з позиції сили». Ця стратегія притаманна значній частині класу, тому на цьому необхідно акцентувати увагу при складанні профілактично-корекційної програми, плануванні етапності видів роботи та підборі змісту кожної форми занять.

Інша, майже, третина класу - 8 учнів(29,6%) - складає представників двох подібних за характеристиками стратегій Плюшевий ведмедик (уникнення) - 3 (11,1 %) та Черепаха (згладжування) - 5 (18,5%). Хоча ці стратегії є схожими, але мають свої відмінності, оскільки для Плюшевого ведмедика характерним є позиція, що «стосунки найважливіші, а власні цілі не мають великого значення. Ведмедики хочуть подобатися, хочуть, щоб усі їх любили і цінували. Вони вважають, що краще уникнути конфлікту заради гармонії, і впевнені, що конфлікти не можна обговорювати без шкоди для стосунків. Вони бояться завдавати болю, образити, псувати стосунки під час конфлікту. Щоб зберегти стосунки, вони готові пожертвувати особистими цілями». Плюшеві ведмедики немовби кажуть: «Я пожертвую власними цілями, роби все, що ти хочеш, аби тільки я тобі подобався». Плюшеві ведмедики намагаються згадати конфлікт, боячись зіпсувати стосунки. Акцентуємо увагу на тому, що це найменша за кількістю у класі група учнів. А для Черепахи є властивими наступні характеристики: « вони втікають і ховаються у свій панцир, щоб обминати конфлікти. Вони відмовляються від власних цілей та стосунків. Вони тримаються далі від спірних питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, до яких він причетний. Вони відчувають себе безпомічними. Вони

вважають, що намагатися вирішувати конфлікт – справа повністю безнадійна. Вони переконані, що легше втекти (фізично та психологічно) від конфлікту, аніж зіткнутися з ним». Варто зауважити, що один з учнів класу, за результатами тесту, є представником обидвох стратегій, оскільки його цифровий результат тільки на 0,8 схилився до стратегії «Черепахи».

Домінуючою частиною класу – 11 учнів (40,7%) є представники інших двох стратегій «Лисиця (компроміс)» - 4(14,8%) та «Сова (співробітництво)» - 7(25,9%). Ці стратегії подібні між собою тим, що вони характеризуються конструктивізмом у своїй основі. Важливим є те, що їх представники готові шукати шлях вирішення конфлікту, готові чути іншу сторону. Учні, які відносяться до них, володіють адекватною самооцінкою, вміють побачити ситуацію зі сторони та проаналізувати її, готові вести діалог задля вирішення конфлікту чи конфліктної ситуації. Окрім того, такі учні частіше вирішують проблему на рівні саме конфліктної ситуації, не доводячи її до конфлікту. Однак, ці стратегії мають і свої особливості. Так, для «Лисиці (компромісу)» є властивим те, що вони «невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках з іншими людьми. Лисиці шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту і переконують іншу особу поступитися теж якоюсь часткою своїх цілей. Вони шукають такого рішення конфлікту, коли б обидві сторони мали вигоду – «золоту середину», між двома крайніми позиціями. Вони готові жертвувати заради досягнення згоди для спільного добра частиною своїх домагань, так і стосунків». А стратегія «Сова (співробітництво)» особлива тим, що «Сови дуже високо цінують власні цілі та стосунки. Вони розглядають конфлікти як проблему, яку потрібно розв'язувати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Вони сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. Вони намагаються розпочати дискусію, яка розцінила б конфлікт як проблему. Шукаючи рішення, які б задовольнили як їх самих так і іншу особу, сови підтримують стосунки. Сови не заспокоюються доти, доки не знайдене

рішення, яке б задовольнило і власні і чужі цілі. Вони також не заспокоюються доти, доки напруга не спаде і негативні емоції не будуть повністю зняті».

Отже, підводячи підсумок роботи за тестом діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона бачимо, що клас поділений на майже пропорційні три групи учнів: перша група - 8 учнів (29,6%) - ті, хто буде намагатися уникати конфліктів або ж на початковій стадії їх згладжувати, не відстоюючи, жертвуючи своїми інтересами, друга група – 8 учнів (29,6%) – ті, хто у конфліктній ситуації веде себе таким чином, що «до останнього» доводитиме свою правоту, не дослухаючись до думки іншої сторони і третя група (найбільша) - 11 учнів (40,7%) це ті, які готові до конструктивного розв'язання проблеми. Власне на цю групу учнів ми маємо намір опиратися при формуванні групи медіаторів, що передбачено програмою роботи по профілактиці конфліктності.

Для вирішення другого завдання практичної частини кваліфікаційної роботи: дослідити схильність особистості підлітків до конфліктної поведінки, ми використали методику на визначення рівня конфліктності *Г. Ложкіна та Н. Пов'якеля* (дод.2). Суть методики полягає у тому, що учням пропонується тест, який налічує 14 питань. Кожне питання має три варіанти відповіді. Учневі пропонується обрати один з них, який йому найближчий. Кожна позиція відповіді оцінюється визначеною авторами кількістю балів. Визначені рівні конфліктності мають бальний діапазон та словесну характеристику. Так, зокрема, *низький рівень конфліктності (14-2 бали), за визначенням авторів:* «Ви тактовні й миротворчі, вміло уникаєте суперечок, конфліктів та критичних ситуацій. Вислів: «Платон мені друг, та істина дорожча» ніколи не був Вашим девізом, саме тому Вас іноді називають конформістом. Про людей як відсутніх, так і присутніх Ви говорите по-доброму, схильні їх захищати, аніж звинувачувати. Негативні емоції швидко зникають і Ви спокійно, без образи встановлюєте контакт з людиною, яка Вас образила. Знайдіть у собі сміливість і, якщо вимагатимуть обставини, принципово висловіть свою думку».

Середній рівень конфліктності (21-34 бали). Він поділяється на три підрівні, представлені у таблиці: *рівень конфліктності нижчий за середній(21-24бали)*, середній рівень конфліктності (25-29 балів) *рівень конфліктності вищий за середній (30- 34 бали).* Характеристика цього рівня, за авторським формулюванням: «Ви людина конфліктна. Але насправді конфліктуєте лише в тому випадку, якщо немає іншого виходу, а інші засоби вичерпані. Ви досить гнучка людина у взаємовідносинах, але важко змінюєте думку про людину. Перш ніж перейти до дружніх стосунків, Ви деякий час вивчаєте людину, тому Ви схильні змінювати думку про людину в кращий бік, аніж в гірший. Ви відкриті до компромісних рішень, Ви твердо відстоюєте свою думку, не думаючи про те, яким чином це позначиться на Вашій професійній кар'єрі або приятельських стосунках. Та це не дозволяє Вам виходити за межі коректності й принижуватись. Навпаки, це викликає повагу до Вас з боку оточення, через це конфліктні стосунки для Вас є швидше тактикою, чим образом життя». Отже, схильність до конфліктності для підлітків, які відносяться до цього рівня є поміркованою, вони готові йти на компроміс, схильні до пошуку шляхів подолання конфліктної ситуації чи конфлікту. Мають власну думку, але не насаджують її іншим насильницькими методами.

Високий рівень конфліктності(35-42) «Суперечки та конфлікти – це повітря, без якого Ви не можете існувати. Ви завжди готові до боротьби, живете в очікуванні конфлікту й тим самим провокуєте його. Вам відомі прийоми «супротивників», вмієте управляти оточуючими, досягати власної мети за допомогою психології людей і погано орієнтуєтеся в знаннях їх особливостей, не приймаєте до уваги внутрішній світ людини, коли вступаєте з нею в ділові стосунки. Полюбляєте критикувати інших, для особистої вигоди. Якщо чуєте зауваження на Вашу адресу, можете «з'їсти живцем» людину, котра Вас критикує. Ваша критика – заради критики, а не для користі справи. Дуже важко тим, хто поряд із Вами на роботі чи вдома. Ваша нестриманість, грубість, нетактовність відштовхує людей. Чи не через це у Вас немає друзів? Спробуйте змінити Ваш складний характер».

Після опрацювання матеріалів роботи над тестом, ми отримали наступні результати, представлені у табл. 1.2.

Рівень конфліктності (кількість балів)	Кількість учнів (%)
Низький рівень конфліктності (14-20)	3 (11,1%)
рівень конфліктності нижчий за середній(21-24)	7 (25,9%)
середній рівень конфліктності (25-29)	10 (37%)
рівень конфліктності вищий за середній(30-34)	3 (11,1%)
високий рівень конфліктності(35-42)	4 (14,8%)

Табл. 1.2. Групи рівнів конфліктності

Аналізуючи результати, представлені у таблиці, акцентуємо увагу на тому, що тільки 4 учні (14,8%) мають високий рівень конфліктності. Якщо порівняти з результатами попередньої методики, то саме високий рівень конфліктності відповідає за характеристиками стратегії взаємодії «Акула», котру, як домінуючу, обрали 8 учнів класу. Отже, можемо припустити що не всі учні були відвертими при проходженні тестів першої або ж другої методик. Ще однією з причин може бути те, що не всі піддослідні усвідомлюють свої дії як конфліктні, як такі, що провокують конфлікт або ж як реакції на конфліктогенні фактори. Аналогічна ситуація із співвідношенням показників кількості учнів, які мають низький рівень конфліктності – 3 (11,1%) та сукупністю стратегій взаємодії Черепаха(уникнення) і Плюшевий ведмедик(згладжування) – 8 учнів (29,6%). Можемо припустити, що причина такої розбіжності є аналогічною що і у першій ситуації. Значно переважаюча кількість учнів класу мають середній рівень конфліктності – 20 учнів (74%), серед яких 10 учнів (50%) мають власне середній рівень, нижчий за середній - 7 учнів (35%), вищий за середній – 3 учнів (15%). Отже, за результатами другої методики, ми виокремили також групу у кількості 10 учнів, що майже співпадає з показником стратегії взаємодії Сова (компроміс) – 11 учнів, які готові взаємодіяти з іншими, домовляючись, поступаючись чи переконуючи у власній правоті конструктивно.

Для вирішення завдання визначення конфліктності як особистісної характеристики підлітка, ми скористалися вже розробленою анкетною дослідницею Білик Н.М. [3], яку адаптувала у своїй роботі Литвиненко Д. В.[17] (дод. 3). Оскільки перед нами не стояло як основне завдання розробити власний інструментарій, ми користувалися вже існуючими інструментами. Саме ця анкета зацікавила нас тим, що за її змістом стало можливим з'ясування багатьох питань, які нам були важливі для врахування при складанні програми профілактики конфліктів у піддослідній групі підлітків, зокрема, як часто і з якої причини може виникнути конфлікт, у який спосіб дитина реагує на нього, у якому середовищі найчастіше підліток стає учасником чи ініціатором конфлікту, наскільки великою він відчуває потребу це конфлікт розв'язати та ін.

Окремі з питань, які винесені для детального аналізу, представлені у змісті кваліфікаційної роботи, а анкета у повному обсязі пропонується для ознайомлення у додатку 3. Власне, акцентуємо увагу на тому, що ми використовуємо зміст вже розробленої іншими дослідниками, прізвища яких вказані вище у тексті підрозділу. Зміст основних питань:

1. Де найчастіше ти стикаєшся з конфліктними ситуаціями?

- 1) вдома;
- 2) у школі;
- 3) на вулиці.

2. З ким найчастіше виникають конфлікти?

- 1) з ровесниками;
- 2) з дорослими (педагогами, батьками);
- 3) з старшими дітьми;
- 4) з молодшими дітьми.

3. Що стає найчастіше причиною конфліктів?

- 1) порушення прав і справедливості;
- 2) нехтування правилами і порядком;
- 3) постійні вказівки як правильно робити;

4) невдалий жарт;

5) твій варіант.

4. Яку позицію ти найчастіше займаєш у ситуації конфлікту?

1) провокатор конфлікту;

2)джерело конфлікту;

3) жертва конфлікту;

4) сторонній спостерігач;

5) вболівальник за одну із сторін.

5. Що ти робиш для зупинки конфліктної ситуації?

1) нічого, саме минається ;

2) звертаюся по допомогу до ровесників;

3)звертаюся до дорослих;

4) використовую свою силу, авторитет і владу;

5) використовую фізичну розправу;

6) обзиваю, намагаюсь принизити іншу сторону.

6. Як ти виходиш з конфліктної ситуації?

1) ніяк, конфлікт продовжується, але не активно;

2) просто перестаю конфліктувати і через деякий час конфлікт забувається;

3) домовляюся, коли стихають емоції;

4)використовую посередника для переговорів з іншою стороною.

7. Чи допомагаєш ти іншим виходити з конфліктів?

1) ні, це їх особиста справа;

2) так, підтримую, заспокоюю і підбадьорюю;

3) допомагаю порадами;

4) захищаю одну з сторін;

5) намагаюсь примирити конфліктуючі сторони.

За результатами аналізу першого питання щодо соціального оточення, де найчастіше у підлітків виникають конфлікти, то переважна більшість

визначила школу – 10 учнів (37%), у сім'ї – 11 (40,7%) і на вулиці - 6 (22,2%).

Результат представлений у вигляді гістограми на рис. 1.4.

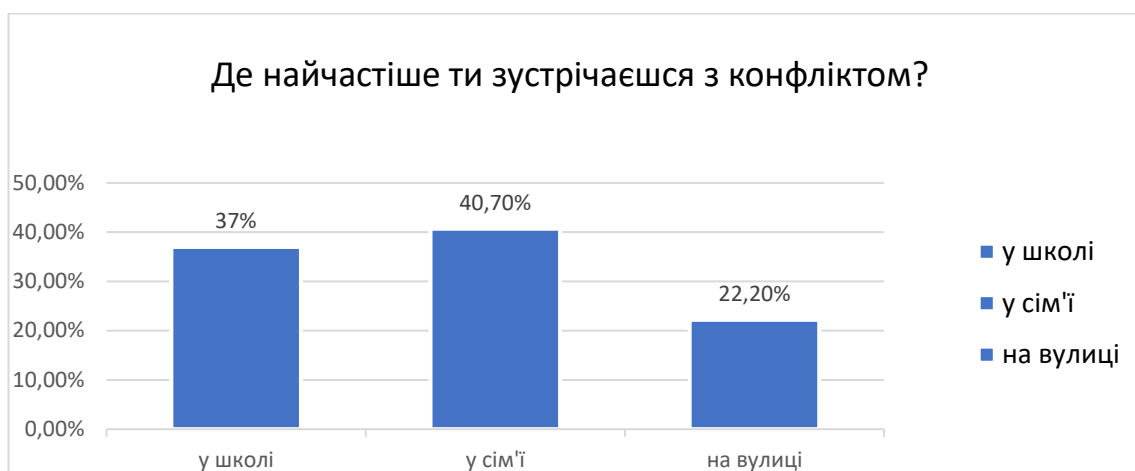

Рис.1.4. Питання: «Де найчастіше ти зустрічаєшся з конфліктом?»

Отже, можемо констатувати що шкільне середовище не є тим, де конфлікти виникають найчастіше. У даної групи підлітків найбільше конфліктів виникає у сімейному середовищі, хоча кількість учнів, у яких найчастіше виникають конфлікти у освітньому закладі мінімально менша – різниця складає 1 особу. Це наводить нас на думку, що саме тому у підлітків так часто виникає бажання піти з дому «погуляти», оскільки на вулиці вони знаходять підтримку та взаєморозуміння з оточенням.

Результати опитування щодо питання «З ким у тебе найчастіше виникають конфлікти?» учні відповіли таким чином: з ровесниками - 11 (40,7%), з старшими учнями - 7 (25,9%), з дорослими - 8 (29,6%), з молодшими учнями - 1 (3,7%) .

Рис.1.5. Питання «З ким у тебе найчастіше виникають конфлікти?»

Отже, як бачимо на представлений гистограмі, підлітки найчастіше конфліктують з однолітками. Неочікувано високий результат ми отримали за показником конфліктів з дорослими – 29,6%. Очевидно, до категорії дорослих учні віднесли як вчителів, так і батьків, оскільки результати попереднього питання показали, що у сім'ї підлітки мають конфлікти найчастіше. Чверть опитаних вказали, що з найбільш частими у них є конфлікти зі старшокласниками. Варто зазначити, що серед цих учнів 80% - це хлопці. Найрідше підлітки конфліктують з молодшими школярами.

Особливий інтерес для нас становило питання причин виникнення конфліктів. Результат виявився наступним:

Рис.1.6. Результати відповідей підлітків на питання про причини виникнення конфліктів

Найвищий показник припав на відповідь «Невдалий жарт» – 11 учнів (). Це можемо пояснити тим, що у підлітковому віці надважливим значення

власного «Я», про що ми вказували у підрозділі 1.2. Саме це може зменшити популярність підлітка серед однолітків. «Порушення прав і справедливості» займає наступне місце по значимості, оскільки 7 учнів (25,9%) обрали саме цей пункт як найчастішу причину виникнення конфліктів. Майже таку ж кількість респондентів маємо на варіанті відповіді «Постійні вказівки як правильно робити» - 8 (29,6%). Найменша кількість відповідей 1(3,7%) припадає на відповідь «Нехтування правилами і порядком». Отже, можемо стверджувати, що підлітків більше хвилює те, що відноситься безпосередньо до них, як вони будуть виглядати в очах однолітків, якою буде їх думка щодо його особистості у оточенні. Також для них є неприйнятним, коли їх повчають безпосередньо, оскільки вважають себе дорослими і знають як необхідно поступати. Разом з тим, для них не є важливим, коли порушуються правила чи порядок іншими.

Опрацювання відповідей на питання « Яку позицію ти найчастіше займаєш у ситуації конфлікту?» показало наступні результати:

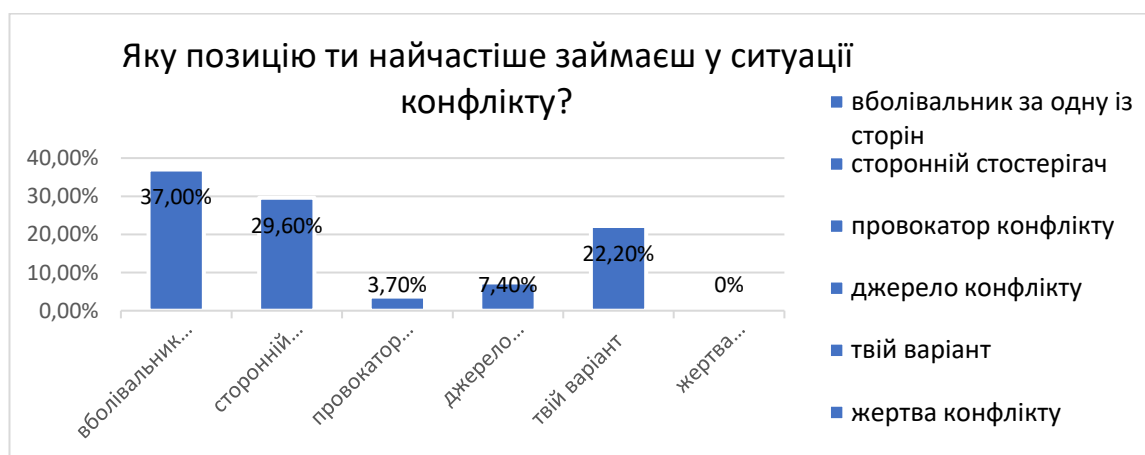

Рис. 1.7. Результати відповіді на питання щодо позиції у ситуації конфлікту

Як видно з вищенаведеної гістограми, 10 (37%) учнів позиціонують себе вболівальниками однієї з сторін. Очевидно, вони намагаються вникнути у суть конфлікту для того, щоб обрати чию сторону приймуть або ж приймають сторону того, хто для них є важливішим чи ближчим. Однак, це тільки наші припущення, оскільки ми цього питання не виносили в анкету. Роль стороннього спостерігача є близькою для 8 осіб (29,6%), провокатором конфлікту здебільшого бачать себе 1 учень (3,7%). Зовсім незначна кількість

- 2 учнів (7,4%) визнають себе частим джерелом конфлікту. Цікавим є той факт, що майже четверта частина опитуваних не бачать себе у жодній з ролей, яку ми запропонували як варіанти відповідей, а саме 6 учнів (22,2 %) обрали «Твій варіант», з яких 4 не конкретизували відповідь, а 2 учнів вказали: «Пробую помирити, тому третя сторона у конфлікті, може це юрист?» та «Моя роль – це посередник між двома сторонами. Не знаю як така людина називається. Думаю, я могла б запропонувати зробити разом якусь справу щоб переключити увагу від конфліктної ситуації, але не впевнена що це буде правильно». Цікавим є той факт, що жоден з респондентів не визнає себе жертвою конфлікту, хоча у багатьох конфліктах серед підлітків досить часто жертва очевидна. Для підлітка важко прийняти позицію жертви, а ще важче про це проговорити, адже проговорюючи – ти визнаєш цю роль «привселюдно», можливо, тому ніхто з учнів не обрав такий варіант відповіді. Окрім того, бачимо, що переважаюча більшість підлітків - 18 (66,6%) бачать свою роль опосередкованою у конфлікті : або ж «спостерігач», або ж «вболівальник». Власне, за результатами відповідей на це питання, можемо припустити, що підлітки не настільки активно приймають участь у конфліктах, як про це читаємо у окремих науковців. Думаємо, що це питання потребує більш глибокого вивчення на основні експериментальних досліджень на стику педагогіки, психології, фізіології та інших наук.

Якими є дії опитуваних у ситуаціях, коли вони стають свідками або ж стороною конфлікту чи конфліктної ситуації ми спробували з'ясувати у наступному питанні анкети «Що ти робиш для зупинки конфліктної ситуації?» і отримали наступні відповіді, представлені у гістограмі на рис. 1.8.:

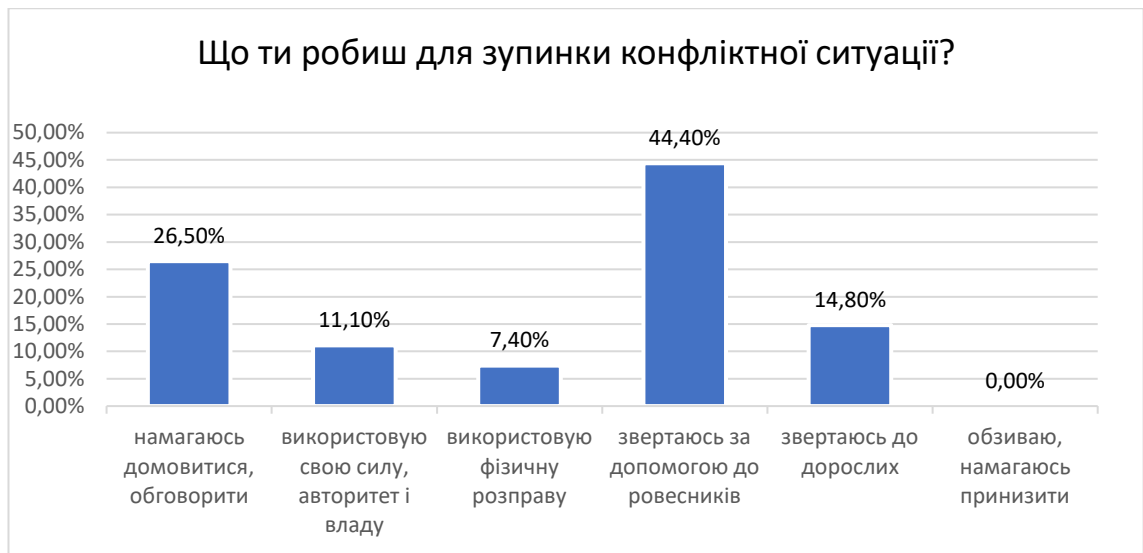

Рис.1.8. Питання «Що ти робиш для зупинки конфліктної ситуації?»

Отже, можемо констатувати, що найбільше підлітків звернуться по допомогу до ровесників - 12 (44,4 %) і тільки 4 (14,8%) розглядають варіант звернення по допомогу до дорослих. Акцентуємо увагу на тому, що 16 учнів (59,2%) готові залучати інших для розв'язання конфлікту і тільки 6 учнів (22,2%) намагатимуться вирішити його самостійно, домовляючись. Тобто, очевидно, мова йде про конструктивний спосіб вирішення ситуації. Більш радикально, використовуючи свій авторитет і (або) владу спробують розв'язати конфлікт 3 учнів (11,1%) і тільки 2 підлітків (7,4%) розглядають фізичне насилля як спосіб вирішення конфлікту. Отже, в цілому 5 учнів (18,5%) визнають, що конфлікт варто вирішувати більш жорстко. Якщо ми повернемося до результатів тесту діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона, то стратегію взаємодії Акула як домінуючу для себе обрали 8 учнів класу (29,6%), а при анкетуванні тільки п'ятеро. З результатом 0 учнів маємо позицію відповіді «Намагаюсь образити чи принизити».

Результати аналізу питання «Як ти виходиш з конфліктів?» ми зобразили у вигляді наступної гістограми (рис. 1.9 .)

Рис.1.6. Питання «Як ти виходиш з конфліктів?»

Найменше учнів класу обрали варіанти відповідей «Перестаю, коли бачу хто переможе» та «Перестаю конфліктувати – конфлікт забувається» - по 3 учні (11,1%). Такі стратегії здебільшого передбачають відповідно відмову від доведення своєї позиції та відсутність достатніх внутрішніх ресурсів (усвідомлення подальших дій, переконаності у правоті власної позиції та емоційної складової) для завершення конфлікту чи конфліктної ситуації. Як варіант відповіді «Домовляюсь коли стихають емоції» обрали 5 учнів (18,5%), що свідчить про нездатність підлітка контролювати свій психо-емоційний стан у процесі конфліктних ситуацій. Варто окремо зауважити про те, що 9 учнів (33,3%) готові звернутися за допомогою до посередника. Отже, третина класу усвідомлює, що конфлікт можна розв'язати, залучаючи третю сторону саме як посередника, а не як прихильника.

Останнє питання опитувальника було логічним продовженням попереднього і стосувалося можливості залучення власне самого учня як посередника для допомоги у вирішенні конфліктів між іншими однолітками і яку роль готовий здебільшого відіграти у конфліктних ситуаціях. Отже, ми отримали наступні результати: (рис. 1.10).

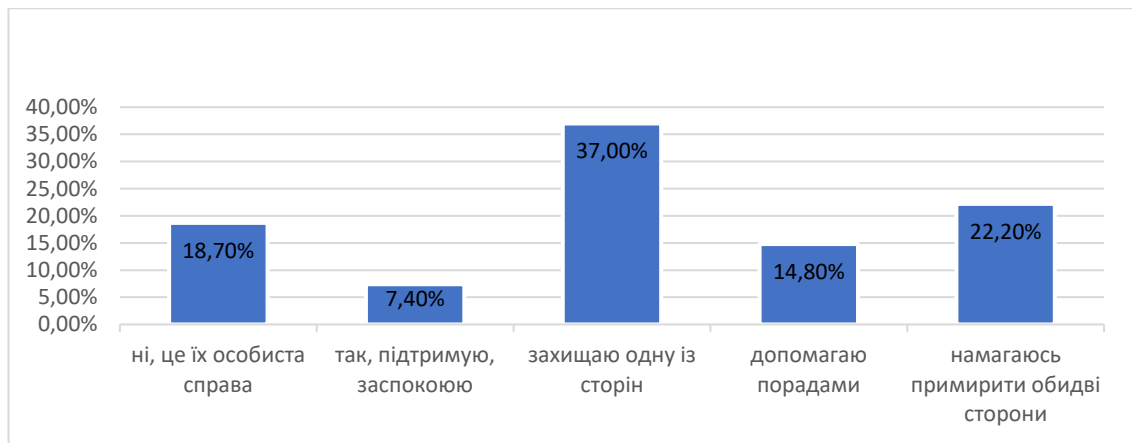

Рис.1.7. Питання «Чи допомагаєш ти іншим виходити з конфліктів?»

Отже, серед п'яти запропонованих варіантів відповідей найменшу кількість обрали варіант «Допомагаю порадами» - 4 (14,8%), а найбільша кількість відповідей припала на варіант «Захищаю одну із сторін» - 10 (37%). Виявились не готовими допомогти вийти з конфлікту іншим одноліткам 5 учнів (18,5%), вважаючи що це їх особиста справа. Хоча у одному з попередніх питань 3 з цих п'яти готові звернутися за допомогою до однолітків чи дорослих. Можемо припустити, що вони не мають достатньо досвіду чи розуміння як поводити себе у ситуації, коли помічником мали б стати вони самі. Тільки 2 учнів (7,4%) готові підтримати та заспокоїти, а 6 підлітків (22,2%) бачать себе у якості посередників, готових примирити обидві сторони конфлікту.

Підсумовуючи результати опитування, можемо стверджувати що у піддослідному 8 класі учні найчастіше мають конфлікти чи конфліктні ситуації у родинному колі (40,7%), у середовищі школи вони найбільше конфліктують з однолітками (40,7%), а найменше з учнями молодших класів (3,7%). Найбільш частою причиною конфліктних ситуацій виявився «Невдалий жарт» (40,7%). Якщо конфлікт не є особистою справою підлітка, то він здебільшого виступатиме вболівальником однієї з сторін (37%), що підтвердилось і при аналізі питання щодо його та готовності допомогти та залучитися до вирішення конфлікту, найбільше також у якості підтримки однієї з сторін (37%). Для того щоб зупинити конфліктну ситуацію 44,4% учнів класу готові звернутися до однолітків за допомогою, і 7,4% вирішувати

її фізичною силою. Для нас також важливим став факт, що більше як п'ята частина учнів класу готові виступати у ролі посередників, примиряючи обидві сторони.

Результати дослідження ми врахували при розробці змісту програми профілактики конфліктності, яка представлена у наступному підрозділі кваліфікаційної роботи.

2.2. Аналіз розробки та впровадження програми профілактики конфліктів та корекції конфліктної поведінки

Як практична значимість кваліфікаційної роботи була зазначена розробка та впровадження профілактично-корекційної програми по подоланню конфліктності серед підлітків. Для складання програми нами були визначені конкретні завдання, а саме: 1. Виокремлення проблемних питань, які проявилися в результаті проведеного дослідження, описаного у підрозділі 2.1.; 2. Дослідження джерельної бази для формування концепції програми; 3. Вивчення матеріалів психологічних служб закладів загальної середньої освіти; 4. Ознайомлення з змістом роботи різноманітних організацій, які мають досвід формування безконфліктного середовища у закладах формальної та неформальної освіти у рамках проєктної діяльності; 5. Компонування розділів (напрямів) програми та наповнення кожного з них безпосереднім змістом; 6. Реалізація програми на базі 8 класу гімназії № 17 м. Чернівці.

Отже, реалізуючи перше завдання, нами були визначені ключові особливості даної групи підлітків, які стосуються питань конфліктності як кожної особистості даної групи, так і у цілому колективу. У загальному, характеристика даної групи підлітків є наступною: більше 40 % підлітків найчастіше перебувають у конфліктах чи конфліктних ситуаціях у родинному колі. Тому ми запланували в обов'язковому порядку включити заходи, спрямовані на формування дружніх відносин учнів та їх батьків і інших членів родини. Якщо ж говорити про освітнє середовище, то вони найбільше

конфліктують з однолітками (майже 41%), чверть групи конфліктують найбільше з дорослими (тобто вчителями та іншими працівниками школи), незначна кількість конфліктує з старшокласниками і тільки 1 учень конфліктував з учнями молодших класів. Для цієї групи найчастішою причиною конфліктів є ситуації, у яких над ними жартують і ці жарти, на їх думку, є невдалими і перетворюються у насмішки над ними. Отже, ми акцентували увагу на тому, що у програму необхідно включити також заходи, які допоможуть сформувати адекватну самооцінку підлітків. Щодо ролі, яку підлітки відводять для себе у конфлікті, якщо вони не є його учасниками то більшість бачать себе вболівальниками однієї з сторін. Таку ж роль більшість готові виконувати у ситуації, коли необхідно включитися для допомоги з метою вирішення конфлікту чи конфліктної ситуації. Ми зауважили, що більшість не готова стати посередниками, тому, як один з пунктів майбутньої програми, ми включили питання медіаторства. Для цієї групи підлітків також є характерним те, що велика кількість дітей (майже 30%) не знають, не вміють чи не мають іншого ресурсу для конструктивного вирішення конфлікту. Заслуговує на увагу й той факт, що більше 48% учнів готові звернутися до посередників (переважно до однолітків, але й до дорослих також). Водночас виконувати роль посередника готова тільки п'ята частина класу. Отже, склалася ситуація, коли підлітки готові звертатися до посередників, але мало хто готовий бути посередником (медіатором), примиряючи обидві сторони. Власне, основні пункти, на яких зосередили увагу для компонування, стали відправними точками для формування концепції програми.

Для виконання цього завдання ми також ознайомилися матеріалами, розміщеними на сайтах закладів освіти, де представлені інформаційні блоки від класних керівників, вчителів-предметників та психологічних служб. Так, цікавим для нас став матеріал тренінгу для учнів «Мій клас» (Вільхівський ліцей Закарпатської області), який мав на меті формування в учнів комунікативної компетентності, зокрема вміння налагоджувати контакт з

однолітками, що сприятиме формуванню позитивного соціально-психологічного клімату в учнівському колективі [29]. Окрім того, ми детально вивчили матеріали програми керованої поведінки підлітків, розробленої на базі МЖПЦ «Ла Страда-Україна» Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровською та О.В.Залеською [32] та використали окремі ідеї для власної програми. Метою цього тренінгу є формування у дітей навичок толерантного спілкування, адекватного самооцінювання, впевненості, керування і самоконтролю, вироблення нових форм поведінки в різних ситуаціях, що становить базу характеристик безконфліктної особистості. Також запозичили ідею з програми профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді «Будуємо майбутнє разом» на сторінці Інформаційно-ресурсного центру «Дитинство без насильства» Українського фонду Благополуччя дітей.

Автори програми представили її у формі чотирирівневого тренінгу і спрямували її зміст на реалізацію мети, а саме: «формування належного рівня усвідомленості підлітками, молодими людьми власної ціннісної сфери, розуміння та прийняття цінностей іншої людини, почуття відповідальності за власне життя, а також на оптимізацію процесу постановки життєвих цілей та пошуку шляхів їх досягнення, підвищення рівня вмотивованості до позитивних змін, розвиток активної життєвої позиції» [30]. Вирішення таких завдань допоможе створити у закладі освіти безконфліктне середовище. Це далеко не повний перелік тих методичних матеріалів, які нам вдалося опрацювати.

Окремим завданням перед нами постало вивчення досвіду роботи різноманітних державних та недержавних інституцій, окремі напрями роботи яких спрямовані на профілактичну чи формувальню-корекційну сферу розвитку особистості дитини. Також ми ознайомилися з проектом «Школа миру», реалізованого ВГО «Поруч» в рамках грантової підтримки ChildFund Deutschland, з фінансовим супроводом Інституту міжнародних відносин ifa, що фінансується Міністерством Закордонних Справ Німеччини у рамках програми фінансування zivik [33]. У рамках цього проекту було проведене

дослідження, результати якого стали початком реалізації програми «Школи миру». Ідея, яку ми запозичили з цього проєкту – створення Куточку миру по аналогії з Класом миру з проєктної програми. Це окреме приміщення, де можна провести «переговори» за допомогою медіаторів, де проводились репетиції учнями класу постановки сюжетів, в які показані «правильні» і «неправильні» моделі комунікації.[33].

Також ми знайомилися з науковими публікаціями у збірниках міжнародних та всеукраїнських конференцій, де зосереджували увагу на статтях, в яких йшла мова про моделі діяльності соціального педагога, спрямовані на формування толерантності, психоемоційної стійкості підлітків.

На другому етапі ми прописали мету, завдання програми, враховуючи вікові та індивідуальні особливості конкретної групи підлітків, паспорт програми та визначені напрями діяльності. Серед завдань:

1. Допомогти дитині-підлітку усвідомити її значимість та важливість підтримання позитивних відносин з однолітками і членами сім'ї, сформуванню адекватної самооцінки.
2. Навчити аналізувати та оцінювати свої дії і вчинки іншої людини, співставляти та порівнювати, аналізувати, знаходити спільне та відмінне.
3. Ознайомити учнів з існуванням різноманіття культур, звичаїв та обрядів, пов'язаних з конкретною етнічною, соціальною чи іншими спільнотами.
4. Формування громадянської активності та активної життєвої позиції кожного члена класного колективу.

На цьому ж етапі ми розробили зміст інтегрованої програми з формування безконфліктної поведінки, яка включала в себе толерантність, гуманність, доброзичливість, конформізм, альтруїзм та ін.

Опираючись на вивчені матеріали, розробили програму, у якій виділили такі аспекти відповідно завдань: перший аспект - навчально-пізнавальний (інформаційний); другий - розвивально-корекційний. Програма спрямована на реалізацію таких напрямів діяльності: 1. Залучення батьківського

колективу та представників громадськості до роботи з метою реалізації заходів, спрямованих на формування толерантності особистості, формування безконфліктного класного колективу. 2. Розробка та реалізація в навчально-виховний процес системи дій, які спрямовані на розвиток терпимості, самосвідомості, що формує норми поведінки «людина серед людей».

Також нами були спрогнозовані результати, які сформульовані у вступній частині програми (меті): формування соціально активної особистості підлітка як члена класного колективу, який володіє відповідними характеристиками.

При komponуванні програми ми обирали методи, які, на нашу думку, були б найбільш ефективними для визначеної групи підлітків, зокрема: методи створення виховних ситуацій, тренінги, метод гри, змагання, інтерактивні методи, метод проєктів та інші, представлені у програмі. Цільовою аудиторією учасників програми є підлітки закладу загальної середньої освіти віком 13-14 років.

Опис змісту профілактично-корекційної програми коротко представлений у вигляді таблиці, а увесь зміст програми відображений у додатку (див. дод. ааа),

№	Назва заходу	Зміст компонентів заходу	Залучені особи

1.	Комплексний захід «Мистецтво жити без суперечок»	<p>1. Перегляд відеоролика «Єдність і толерантність»</p> <p>2. Онлайн-квест «Толерантність у повсякденні»</p> <p>3. Проведення тренінгу «Формування безконфліктних стосунків» (розробник О. Головнєва)</p> <p>4. Проектна робота (групова). Створення відеоролика про конфліктну ситуацію та шлях її вирішення.</p>	<p>Учні, класний керівник</p> <p>соціальний педагог, психолог</p> <p>учні</p>
2.	Комплексний захід «Школа і сім'я – друзі»	<p>1. <i>Благодійна ярмарка</i></p> <p>2. <i>Толока «Своїми руками» (майстер-клас з виготовлення декоративних свічок)</i></p> <p>3. <i>Спортивний захід «Сім'я – спортивна команда»</i></p> <p>4.</p>	<p>Учні, батьки, волонтери, ГО «Юна»</p> <p>учні, запрошена майстриня</p> <p>учні, батьки, вчитель фізвиховання</p>
III.	Комплексний захід «Я знаю, я вмю, я навчу інших»	<p>1. Тренінг формування адекватної самооцінки.</p> <p>2. Дискусія «Я і моє оточення»</p> <p>3. Перегляд фільму «Пригоди Паддінгтона» з обговоренням</p>	<p>Учні, психолог</p> <p>Учні, соціальний педагог, учні, класний керівник,</p>

			соціальний педагог
--	--	--	--------------------

Профілактично-корекційна програма складалася з 3 блоків, які у свою чергу ділилися на 3 або 4 етапи-заходи. Кожен захід – це інша форма роботи, об'єднана з попередньою спільною метою. Так, наприклад, перший блок «Мистецтво жити без суперечок» складався з 4 етапів-заходів і передбачав вступ до міркувань про толерантність як основу безконфліктності, далі квест мав на меті закріпити наявні усвідомлення про толерантність у комунікації, а наступний – тренінг забезпечував вироблення технік взаємодії у класі, формування вміння керувати та підпорядковуватися, що є надважливим для безконфліктного середовища. І для закріплення - проєктна робота по постановці та зйомці сценки на обрану тематику. Структура першого блоку:

1. Перегляд відеоролика «Толерантність починається з мене»;
2. Онлайн-квест «Толерантність у повсякденні»
3. Тренінг «Формування безконфліктних стосунків» (розробник О. Головнєва)
4. Групова проєктна робота. Створення сюжетного відеоролика про конфліктну ситуацію та шлях її вирішення.

Другий блок «Школа і сім'я – друзі» містив наступні заходи:

1. Благодійна ярмарка
2. Толока «Своїми руками» (майстер-клас з виготовлення декоративних свічок)
3. Спортивний захід «Сім'я – спортивна команда»
4. Класно-сімейна екскурсія «Душа Карпат»

Третій блок програми складався з:

1. Тренінг керованої поведінки.
2. Тренінг «Мій клас».

Перший блок програми мав на меті сформуванню в підлітків уявлення про конфлікт як соціальне явище, його роль у відносинах людей, про толерантність як основу безконфліктних відносин, що складало навчально-

пізнавальний (інформаційний) аспект. До віднесено такі цільові установки як формування емпатійності (вміння почути іншого, зрозуміти його), виробити у собі внутрішнє бажання допомагати іншим, бути їм корисним.

Для реалізації профілактично-корекційного аспекту ми використали відеоролик «Толерантність починається з мене». Перед початком перегляду відео, нами були сформульовані націлююче питання та завдання, суть яких заключалася у наступному: Яку роль відіграв букет у цьому фільмі? Та завдання: сформулювати три основних думки, які я візьму з собою після перегляду. Щодо націлюючого питання, то цікавими були відповіді учнів. Ось декілька коротких прикладів: «...це зв'язок поколінь», «...через букет донька спонукала батька пригадати про свою вчительку і її роль у житті батька», «...мені сподобався колір букету, адже він є ніжним і діти мають бути такими ж», «батько був гарно вихованим і зрозумів що у цьому є заслуга його вчительки також, тому він вирішив її провідати та привітати». Щодо основних думок, то можемо, як приклад, запропонувати окремі з них: «ніколи не можна складати думку про людину по її одягу», «треба вміти визнавати свої помилки», «вчителі можуть навчити нас більше ніж просто науки», «не буду сміятися з недоліків інших, бо я не знаю що вони пережили до того, як ми познайомилися», « я зрозуміла що таке толерантність», «ця історія нагадала мені про одну ситуацію, де я зробив так як тато дівчинки, ...і аж тепер я задумався». Підводячи підсумок, варто зазначити, що учні класу неочікувано глибоко зрозуміли суть фільму і висловлювали свої думки вголос.

Навчально-пізнавальний (інформаційний) аспект першого блоку був частково реалізований через онлайн квест «Толерантність – мистецтво жити в мирі» у повсякденні». Такий квест нами був запланований проводити у приміщенні школи, але через об'єктивні обставини ми провели його у онлайн форматі. Для цього ми скористалися розробкою такого квесту, запропонованою Еліною Курносенко [22]. Квест розпочинається цитатами відомих людей про толерантність, про поважливе відношення до інших. Далі його структура подана у вигляді Палітри мистецтва жити в мирі, яка налічує 7 кольорів,

кожен з яких передбачає виконання певного завдання, наприклад, вправа «Картопля», філворд «Толерантність», де були закодовані слова «чуйність», «мудрість», «співчуття», «людяність», «повага», «прощення», вправа «Від темряви до світла», де пропонувалося підібрати слова, протилежні за значенням та суттю (агресивність, нетерпимість, лицемірство, лицемірство та ін.), вправа «Рецепт толерантного спілкування» (визначено різницю між толерантністю між поступкою, розподіл фраз для вираження згоди/незгоди у процесі спілкування і виокремлення поступки та толерантності), вправа «Підбери ключик до серця» (поєднати частини фраз для толерантного ведення розмови), вправа «Афоризми» (прочитати вислови видатних людей, записані гештегом, наприклад, #моясвободарозмахуватирукамізакінчуєтьсятамдепочинаєтьсянісближнього # Ральф Емерсон , #якількимивтратимоправобутирізнимимивтратимопривілейбутивільними#, Чарльз Хьюстон). По завершенню проходження квесту, ми прийшли до висновку, що хоча завдання не були важкими для виконання, учням сподобалося така форма роботи і діти озвучили бажання пропонувати ще завдання такого типу.

Перший блок програми ми продовжили тренінгом «Формування безконфліктних взаємовідносин» [27] (дод.6), мета та завдання якого були визначені авторкою, психологинею О. Головновою наступними:

- спрямувати діяльність учнів на дослідження та визначення соціально-психологічних проблем колективу групи;
- акцентувати увагу на позитивних рисах класу в цілому та кожного зокрема; вчити переборювати конфлікти;
- навчитися спілкуванню без конфліктів;
- будувати взаємовідносини без проявів агресії;
- виховувати відчуття співчуття, вміння прийти на допомогу
- самостійно знаходити шляхи до формування міцного колективу групи

- виховувати відповідальність за свої вчинки, самостійність, позитивні риси особистості.

Даний тренінг включав в себе як навчально-пізнавальний, так і профілактично-корекційний аспекти програми.

Структура тренінгу логічно продумана, включає ряд вправ, спрямованих на індивідуальний підхід до кожного учасника та на групову взаємодію. Серед вправ варто згадати про «Скриньку очікувань», де кожен мав змогу проговорити про те, чого він чекає від заходу та визначені основні правила взаємодії на зустрічі, зокрема, щирість у спілкуванні, принцип «тут і тепер», таємниця, не критикувати, активна участь, повага до мовця, довіра, дбайливе ставлення до інших. Цікавою для учасників стала вправа «Бінго», де креативно учні могли повідомити про себе те, що вважали необхідним (улюблені книги, заняття, страви, місце відпочинку, музичний стиль та ін.). Важливим стало відчуття, які емоції проживав кожен, формуючи свою фігуру, провівши мінірефлексію.

Вправа «Емоційний термометр» стала наступним етапом після проведення короткої бесіди про спілкування і що передбачає здатність до спілкування. Суть цієї вправи в тому, щоб за допомогою відповідної шкали визначити «температуру стосунків» у класі. На фліпчарті виставили ватман, де різними кольорами були оформлені позначки *«дуже добре»*, *«добре»*, *«буває по-різному»*, *«погано»*. Кожен учень повинен прикріпити стікер навпроти позначки, яка відповідає його емоційним відчуттям, коли він приходять у клас. Максимальна кількість стікерів була навпроти позначки *«буває по-різному»*.

Наступна вправа «Мозковий штурм» була спрямована на інтелектуальну складову: необхідно було дати визначення поняття, конфлікту та визначити причини та шляхи вирішення конфліктів у класі. Учні по-різному включилися у роботу, але декілька думок, які були озвучені щодо причин конфліктів: мені не хочеться щоб наді мною сміялися, мене не розуміє однокласник, не люблю коли мною командують.

Вправа «Прислів'я». Суть вправи: необхідно попросити учнів пригадати прислів'я, вислови про конфлікти чи конфліктні ситуації, обговорити їх, з'ясувавши чи пробували за таким принципом вирішити конфлікти так, як пропонувалось у даних висловах, наприклад:

Око за око – зуб за зуб.

Як гукнеться, так і відгукнеться,

Сварка до добра не доводить,

Гуртом можна й море загатити.

З метою виявлення характеру взаємовідносин у класі, лідерські здібності особистості була проведена вправа «Аварія корабля». Суть якої полягала в наступному: необхідно уявити що учні на борту корабля, котрий потерпів аварію у відкритому океані. За інструкцією вправи: «Ви дрейфуйте на яхті в південній частині Тихого океану. Через пожежу більша частина яхти та її вантажу знищена. Яхта повільно тоне. Ваше місцезнаходження незрозуміле через поломку основних навігаційних приладів, але приблизно ви знаходитесь на відстані тисячі миль на південний захід від найближчої землі.

Нижче наведено перелік з п'ятнадцяти предметів, які залишилися цілими й неушкодженими після пожежі.

На додачу до цих предметів ви маєте у своєму розпорядженні міцний надувний рятувальний пліт з веслами, досить великий щоб витримати вас, екіпаж і всі перелічені нижче предмети.

Ваше завдання – класифікувати п'ятнадцять нижче наведених предметів відповідно до їх значення для виживання.

Поставте цифру 1 навпроти найважливішого предмета, цифру 2 – навпроти другого за значенням, і так далі до п'ятнадцятого, найменш важливого для вас». Після виконання завдання ми опрацювали результати і повідомили інформацію про призначення кожного предмету. Також з'ясували що 3 учнів класу продемонстрували високого рівня лідерські якості, оскільки брали на себе ініціативу, вибирали саме ті предмети, які насправді необхідні для виживання, аргументували свою думку, але дослухалися до

конструктивних (на їх думку) пропозицій. Наприклад, виникла суперечка, чи потрібно залишити радіоприймач (за аналогією його важливості у воєнний час). Однак, тільки один учень з команди проговорив, що для чого його коли у відкритому океані немає радіохвиль. Ця вправа викликала активну дискусію. Для нас було важливо спостерігати як вона відбувається у кожній групі, якого стилю спілкування дотримується кожен з учнів, наскільки активним, толерантним та емоційно стійким є.

Завершальною на тренінгу була вправа «Австралійський дощ». Суть цієї вправи в наступному: ведучий розпочинає демонструвати вправу, далі учні по одному доєднуються до виконання. Як тільки останній учень почав виконувати рух, ведучий показує наступний, і хвиля руху продовжується. Таких рухів є 4 (детально описані у додатку В, вони імітують дощ, який наростає, а потім стихає за своєю силою. І, за словами автора, «на душі стає свіжо і чисто, як у природі після теплого грозового дощу».

На завершення першого блоку програми ми запропонували учням класу поділитися на 3 пропорційні групи і виконати групове завдання самостійно: організувати постановку та зйомку сценки, де показана певна конфліктна ситуація і як вона розв'язана. Демонстрування мало відбутися через 3 тижні на одній з наступних зустрічей у рамках реалізації програми. Одна з трьох груп не впоралася із завданням, оскільки не змогли дійти згоди щодо концепції сценки та розподілу обов'язків. Основним завданням цього етапу було налагодити комунікацію у групі, виробити спільну концепцію дій, розподілити обов'язки і отримати бажаний результат.

Другий блок програми був спрямований на подолання конфліктності підлітків у родинному середовищі, оскільки, як зазначено було вище, найбільший відсоток учнів класу найчастіше мають конфлікти чи конфліктні ситуації у сім'ї. Отже, для реалізації цього завдання ми спланували декілька заходів, до яких мали на меті максимально залучити батьків та інших членів сім'ї учнів.

Першим етапом другого блоку програми стало підготовка та проведення благодійної ярмарки. Як підготовче завдання до ярмарки учням було запропоновано продумати що їх сім'я може запропонувати як лоти (предмети) для продажу. Також були розподілені організаційні обов'язки учнів (оголошення про ярмарку, дата, зона проведення, необхідний інвентар, ін.). Але перед тим, була проведена коротка розмова, де спільно прийняли рішення, на що будуть витрачені кошти, а саме: вони будуть передані потреби воїнів у військовому шпиталі. Обов'язковою умовою було спільна участь у підготовці лотів та їх реалізації окрім учнів, одного з членів сім'ї. Також у рамках цього заходу було підготовлене та проведене плетіння маскувальної сітки. У кого з учнів інших класів не було коштів щоб придбати лот, то можна було розраховатися за нього плетінням частини сітки. Результатом цього заходу було підбиття підсумків щодо суми виручених коштів та передача їх воїнам та передача маскувальної сітки на передову.

Наступним заходом другого блоку стала толока «Своїми руками». Вона була проведена у формі майстер-класу з виготовлення декоративних воскових свічок. На майстер-клас була запрошена майстриня міста Чернівці, котра у парі зі мною провела цей захід. На майстер-класі ми поєднали навчально-пізнавальний та профілактично-корекційний аспекти, оскільки учні отримали нові знання про емоції та почуття, про важливість їх проживати, не приховувати, ділитися ними. Також учні торимали нові знання про матеріали, з якими вони мали працювати, про бджіл та спосіб виникнення бджолиного воску, про спосіб життя бджіл та їх життєву «філософію». Емоційно чуттєвим був момент «запалювання» вогню, на якому мали топити віск. Учні поділилися на групи (за бажанням) і коли «запалювали» вогонь, кожен мовчки загадав бажання. І ще одне бажання ми проговорили у кінці заходу, коли вироби вже були готовили. Це бажання було одним на всіх і стосувалося перемоги у війні. Профілактично-корекційний аспект заходу полягав у тому, що підлітки працювали групами, один одному допомагали, пропонували нові елементи для декорування свічок.

Спортивний захід ми провели із залученням вчителя фізвиховання та батьків учнів класу. Весь клас був поділений на 2 команди. Команди були змішаними, оскільки до їх складу входили і батьки, і учні команд. Захід складався з 6 конкурсів, у яких брали участь всі члени команд. Пройшов весело, активно. Були присутніми команди підтримки. Це дало учням змогу відчутти особливе єднання з батьками і, сподіваємося, стало шляхом до кращого порозуміння.

Заключний захід другого блоку мав характер пізнавальної екскурсії. Всі бажаючі учні, батьки та інші члени сімей учнів мали змогу доєднатися до поїздки. Перед поїздкою відбулася організаційна зустріч, де була визначена ініціативна група з підготовки поїздки. Її завданням було: визначити кінцевий пункт поїздки, маршрут, визначні місця, які траплятимуться дорогою, роздати доручення підготувати повідомлення про них. Окрім того була група, яка займалася підготовкою змістовного проведення часу у дорозі у обидва боки. І ще всі учні отримали завдання: Що є спільного та відмінного між Чернівецькою та Івано-Франківською областями. Кінцевим пунктом нашої екскурсії було визначене с. Криворівня Івано-Франківської області, а саме – музей Івана Франка. Окрім того, учні самостійно підготували інформацію про музей писанки у м. Коломия та про історію заснування міста Заболотів та легенд, пов'язаних з ним. У коло обов'язків дорослих входило забезпечення екскурсії транспортом та харчуванням дітей.

Отже, до всіх заходів другого блоку програми були залучені батьки як активні їх учасники, що дало учням можливість продуктивно провести спільний час з батьками поза межами місця постійного проживання.

Третій блок програми розпочався з тренінгу керованої поведінки. Він спрямований, за словами автора, на розвиток у підлітків керованої поведінки, зниження агресивності та подолання наслідків впливу екстремальних умов із застосуванням технік драматерапії на основі образного мислення як сучасної психологічної форми драматичної техніки актора, розробленої на основі принципів сценічного мистецтва.

Оскільки тренінг у повному обсязі мав тривати 12 год, а для нас це було неможливим за часом, то ми використали тільки окремі його елементи, не порушуючи логічної структури.

Вправи спрямовані на те, щоб кожна наступна ставала продовженням попередньої. Вправи мають форму ігор, рольових програвань ситуацій з обговоренням і спрямовані на оволодіння конструктивними навичками комунікації на основі емпатійної взаємодії, застосування вербальних і невербальних засобів виразності, набуття та закріплення навичок позитивної невербальної і вербальної комунікації; розвиток вміння ділитися своїми почуттями і розуміти почуття іншого; керування емоціями; вміння конструктивно відстоювати свою позицію, протистояти психологічному тиску, розуміти характер побудови своїх взаємовідносин. На другому етапі вправи спрямовані на розвиток вміння, будувати конструктивні взаємини, усвідомлювати власні досягнення; проявляти конструктивну поведінку. Велика увага приділяється обговоренню, в якому кожен учасник тренінгу намагається прислухатися до себе і до іншого, звертає увагу на те, що в різних життєвих ситуаціях, у спілкуванні з різними людьми ми діємо по-різному, усвідомлює досвід, додержується правил зворотного зв'язку тощо. Мета тренінгу: створення безпечного середовища, формування конструктивних форм поведінки та навичок неагресивного поведіння, розширення кола спілкування. Завданнями тренінгу є: формування в учнів навичок толерантного спілкування, адекватного самооцінювання, впевненості, керування і самоконтролю, вироблення нових форм поведінки в різних ситуаціях.

Основні вправи та ігри, з яких будується тренінг: 1. Гра «Злюка». Гра створює можливість для виходу агресії та розвиває витримку дітей. 2. Гра «Фортеця». Надає можливість проявити агресію. 3. Вправа «Візьми себе в руки». Вправа на вміння стримувати емоції. 4. Гра «Злі – добрі коти». Спрямована на зняття загальної агресії. 5. Гра «Проба на роль». Можливість отримати зворотній зв'язок від групи, сформувати навички міжособистісної

взаємодії, а також самовираження у метафоричній формі, побути в центрі всієї групи. 6. Гра «Спустити пару». Можливість підліткам попрацювати з образом гніву, на прояви уміння вислуховувати критику, не ображатися і не реагувати агресивно у відповідь. 7. Рольове програвання ситуації «Привіт, друже». Сприяє виробленню довірливих стосунків. 67 8. Вправа «Гора з плеч». Розрахована на релаксацію та саморегуляцію.

Під час проведення тренінгу підлітки намагалися вирішувати складні ситуації, вчилися знаходити виходи з них формували особистісні можливості спілкування.

Завершили ми тренінг вправою «Побажання», під час якої учасники висловлюють побажання один одному і яка має на меті закріпити новий досвід спілкування, який склався в учасників для того, щоб вони могли вільно переносити його в повсякденне життя, усвідомлення учасниками розширення можливостей конструктивної поведінки в соціальному житті у зв'язку із відмовою від деструктивних, форм поведінки. Зміст тренінгу викладений у додатку С.

ВИСНОВКИ

В результаті опрацювання наукової літератури та матеріалів практичного характеру, ми дійшли до наступних висновків:

1. Кризовий характер особистості підліткового віку в цілому та недостатня увага з боку дорослих у школі та сім'ї може стати причиною формування конфліктної особистості у майбутньому. Тому очевидною є необхідність соціально-педагогічної профілактики, а при необхідності й корекції конфліктної поведінки у підлітковому середовищі.
2. Зміст і завдання соціально-педагогічної профілактики визначають вибір форм їх реалізації. Найбільш використовуваними формами є індивідуальні консультації, тренінги, проекти.
3. Результати експериментальної частини роботи: у піддослідному 8 класі учні найчастіше мають конфлікти чи конфліктні ситуації у родинному колі (40,7%), у середовищі школи вони найбільше конфліктують з однолітками (40,7%), а найменше з учнями молодших класів(3,7%). Найбільш частою причиною

конфліктних ситуацій виявився «Невдалий жарт» (40,7%). Якщо конфлікт не є особистою справою підлітка, то він здебільшого виступатиме вболівальником однієї з сторін (37%), що підтвердилось і при аналізі питання щодо його та готовності допомогти та залучитися до вирішення конфлікту, найбільше також у якості підтримки однієї з сторін (37%). Для того щоб зупинити конфліктну ситуацію 44,4% учнів класу готові звернутися до однолітків за допомогою, і 7,4% вирішувати її фізичною силою. Для нас також важливим став факт, що більше як п'ята частина учнів класу готові виступати у ролі посередників, примиряючи обидві сторони. Саме на цю групу досліджуваних ми опиралися для побудови стратегій медіаторства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апішева А. Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками / А. Ш. Апішева // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2012. – № 2(35). – С. 117-125.
2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві / О. І. Бедлінський // Практична психологія та соціальна робота. – 2011 – № 2. – С. 49 – 54.
3. Безпалько Соціальна педагогіка Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студентів вищ. навч. закл.] Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
4. Берлач А. І. Конфліктологія: навч. посіб. / А.І. Берлач, В.В. Кондрюкова. – Київ : Університет «Україна», 2007. – 204 с.

5. Білик Н.М. Медіація однолітків як технологія вирішення конфліктів у загальноосвітній школі // Педагогіка та психологія: збірник наукових праць / за заг. ред.: акад. І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т.Золотухіної. Харків: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. Вип. 49 .- С. 3-12. - 352
6. Білик Н.М. Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» (231 - Соціальна робота). - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, МОН України, Київ, 2017
7. Білик Наталія. Теоретико-методичні засади медіації як соціально-педагогічної технології врегулювання шкільних конфліктів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. - Випуск 1 (38). - С. 41- 44.
8. Білоусова Н.В., Коваленко Є.І. Самовдосконалення молодших підлітків: монографія.- Ніжин. Держ. Ун-т ім. М.Гоголя: Ніжин, 2016.- 199с.
9. Л. Божович Особистість і її формування у дитячому віці.- СПб, 2008.-400
10. Гарькавець С.О., Волченко Л.П. Конфлікти в освітньому середовищі : діагностика та практика вирішення : навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 91 с.
11. Гірник А. М. Конфлікти : структура, ескалація, залагодження / А. М. Гірник, А. Ю. Бобро. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 172 с.
12. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис. ... д. філос. наук: спец. 09.00.10 “Філософія освіти” / О. А. Грива. – К., 2008. – 32 с.
13. Дикун М.В. Метод ненасильницької комунікації як шлях до ефективного спілкування. /М.В. Дикун // Національна ідентичність в мові і культурі:

збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2019. – С. 153-155

14. Жаворонкова Г.В. Управління конфліктами: текст лекцій: навч. посібник/ Г.В. Жаворонкова, О.М.Скібіцький, Т.В. Сівашенко.- Київ: Кондор, 2018.- 170 с.

15. Кононенко Ю. В., Сопівник І. В. Агресивність підлітків із сільської місцевості: діагностика та соціально-педагогічна профілактика.- Вісник Національного університету оборони України.- Вип. 6 (31). - Національний університет оборони України: 2012.- С.91-96

16. Корпач Н. І., Олешак С. П, Особливості розвитку молодіжної участі у волонтерській діяльності Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб.наук.праць. - Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. - Вип. 18, кн. 1. - С.134-142

17. Котлова Л.О. Особливості прояву конфліктних форм поведінки з вираженими акцентуаціями рис характеру. Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка. - Чернігів, 2012. - С.162-166

18. Котловий С.А. Соціально-педагогічні умови формування соціального досвіду безконфліктної поведінки в учнів професійного ліцею.- Наука і освіта. - 2014.- №5. - С. 228-233

19. Куниця Т.Ю Проблема конфліктів у шкільному колективі / Т.Ю.Куниця // Збірник наукових праць за результатами методологічного семінару НАПН України «Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри». – Київ : ТОВ "Видавниче підприємство "Едельвейс", С. 114-120.

20. Лактіонова Г. М. Участь дітей у процесі прийняття рішень: сучасні підходи та стратегії / Г. М. Лактіонова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. - Київ -Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. - С. 324-329.

21. Лeko Б. Медіація : підручник. / Б. Лeko, Г. Чуйко. - Чернівці : Книги - XXI, 2011. - 464 с.

22. Ложкін Г. Д. Психологія конфлікту. Теорія та сучасна практика. / Г. Д. Ложкін. – К. : Професіонал, 2007. – 854 с
23. Матейчук А.І. Виховання толерантності молодших школярів інклюзивного класу. Н. к. Звоздецька В.Г., Дипломна робота (магістерський рівень). Чернівці, 2020. 68 с.
24. Матяш-Заяц Л.П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня кандидата психологічних наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.П. Матяш-Заяц. – К., 2005. – 21 с.
25. Сергеева Н. В. Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків. : к.пед.н. : спец.. 13.00.05 - Соціальна педагогіка : 2010.
26. Резнікова О.А. Психологічні особливості поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях / О.А. Резнікова, О.В. Солодка // Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць Класичного приватного університету. – Запоріжжя : КПУ, 2018. – № 2. – С. 168 – 173.
27. Соболев Т.А. Медіація як спосіб запобігання та розв'язання міжособистісних конфліктів серед підлітків // Наша школа. - 2013. - № 2. - С. 20-23.
28. Суховєєва Н.М. Шкільні служби порозуміння як інновація в соціально-педагогічній діяльності // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету: збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки. Вип. 96 / Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Чернігів, 2012. С. 202-205.
29. Тернопільська В.І. Моральна самосвідомість старшокласника (загальна характеристика та особливості формування) // Освітологічний дискурс, №4 (8), 2014. С. 237-246.
30. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. – Кривий Ріг, 2014 – 312 с.

31. Чайковська О. М. Психологія підліткової конфліктності : навч. посіб. / О. М. Чайковська, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. -Кам'янець-Подільський : Медобори,2006.- 2016. - 126 с.
32. Шеремет О.О., Моїсеєнко С.О. Проблема конфліктності підлітків // «Донбаський державний педагогічний університет» Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання . Збірник наукових праць VI Міжнародної науково-практичної конференції 13-14 травня 2020 року. Краматорськ ДДМА 2020 р., - С. 215 – 221.
33. Юрків Я. І. Соціально-педагогічна профілактика конфліктів в учнівському колективі підлітків Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 5 (288), Ч. I, 2014 С. 138-147
34. Яновська Т.А. Взаємозв'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків / Т.А.Яновська // Young Scientist – 2015. – № 2 (17). – С.235-238

Електронний ресурс

- 35.Виготський Л.С. Теорія розвитку вищій психічних функцій https://pidru4niki.com/17021027/psihologiya/teoriya_rozvitku_vischih_psihichnih_funktsiy_vigotskogo
36. Енциклопедія сучасної України, Т.14, М. І. Пірен, режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3235>
37. Дмитрієва С. М., Горбалюк-Трохименко В. С. Діагностика та корекція конфліктної взаємодії у підлітковому віці як умова підвищення професійної компетентності фахівця Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/19643/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D1%96%D1%94%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%A1.%D0%9C.%2C%20%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA->

%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%A1..pdf

38. Концепція превентивного виховання дітей і молоді. Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14012/>

39. Котлова Проблема конфлікту в глобалізованому світі. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/26545/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%96.pdf

40. Пірен М.Я. Кофліктологія: Підручник, Київ: МАУП, 2007.- 360 с. Режим доступу: <https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/library/pidruchniki/psihologiya/konfliktologiya-4.html>

41. Савінова Н. Агресія підлітків як психолого-педагогічна проблема// Н. Савінова, Н. Стельмах, М. Берегова, Т. Іванова Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. - 2020. - Вип. 3. - С.133-141 Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znpumdpu_2020_3_17

42. Словник української мови: в 11 томах. - Том 10, 1979. - С. 441. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/umova/>

43. Словник української мови: в 11 томах. — Том 10, 1979. — Стор. 441. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/umova/>

44. Сопівник І. В. Педагогічна профілактика шкідливих звичок підлітка засобами продуктивної праці Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія.- 2016. - Вип.233.- С.257-264. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauped_2016_233_40

45. Сопівник І. В. Моніторинг ціннісних орієнтацій сучасної молоді/ І. Сопівник, В. Мацола // Освітній простір.- 2019.- Вип.16.-С.181-186 Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2019_16_27

46. Титаренко І. О., Черевко Н. А. Соціальна робота з сім'ями в сучасній Україні Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4889.pdf>
47. Чайковська О. М. Особливості конфліктності за емоційно-вольовим компонентом у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки. Режим доступу: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13208/Chaykovska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
48. <https://www.youtube.com/watch?v=ACyRKK4anW8>
49. <https://youtu.be/E-EW2DzswH8>
50. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Тест «Оцінка рівня конфліктності особистості»

(Г. Ложкін, Н. Пов`якель)

Інструкція для учасників опитування.

Приготуйте, будь ласка, бланк для методики (перелік цифр від 1 до 14). На кожне із запропонованих 14 запитань наведені три варіанти відповідей: А, Б, В. Оберіть, будь ласка, ту відповідь, яка Вас влаштовує і запишіть букву, що її позначає, біля номера відповідного запитання у бланку до методики.

Текст опитувальника

1. Чи притаманне Вам прагнення до домінування, тобто до того, щоб підкорити своїй волі інших?

А Ні.

Б Іноді.

В Так.

2. Чи є у Вашому колективі люди, які Вас побоюються, а можливо, ненавидять?

А Так.

Б Важко відповісти.

В Ні.

3. Хто Ви в більшій мірі?

А Миротворець.

Б Принциповий.

В Енергійний, діловий.

4. Як часто Вам доводиться виступати з критичними судженнями?

А Часто.

Б Періодично.

В Рідко.

5. Якби Вам випала нагода очолити колектив, щоб для Вас стало пріоритетом?

А Розробив би програму розвитку колективу на рік і переконав би колектив у доцільності її впровадження.

Б Вивчив би, хто є хто, й встановив би контакт з лідерами.

В Частіше б радився з колективом.

6. У випадку невдач який стан для Вас найбільш характерний?

А Песимізм.

Б Поганий настрій.

В Образа на самого себе.

7. Чи притаманне Вам прагнення відстоювати й дотримуватися традицій Вашого колективу?

А Так.

Б Швидше, що так.

В Ні.

8. Чи належите Ви до категорії людей, які готові почути гірку правду про себе, сказану в вічі?

А Так.

Б Швидше, що так.

В Ні.

9. Які якості Ви намагаєтеся викоринити в собі?

А Дратівливість.

Б Образливість.

В Нетерпимість до критики на свою адресу.

10. Хто Ви з професійної точки зору?

А Незалежний.

Б Лідер.

В Генератор ідей.

11. На думку Ваших друзів Ви людина?

А Екстравагантна.

Б Оптиміст.

В Наполеглива.

12.3 чим Вам найчастіше доводиться боротися?

А З несправедливістю.

Б Бюрократизмом.

В Егоїзмом.

13.Що для Вас найбільше притаманне?

А Недооцінка власних здібностей.

Б Об'єктивна оцінка власних здібностей.

В Переоцінка власних здібностей.

14.Що найчастіше за все стає причиною для конфліктів з людьми?

А Надмірна ініціативність.

Б Надмірна критичність.

В Надмірна прямолінійність.

Обробка та інтерпретація результатів опитування.

У бланку для відповідей (ключ-таблиця) наведена кількість балів за кожен варіант відповіді. Обведіть, будь ласка, кружечком відповідні бали біля Ваших відповідей і підсумуйте загальний результат. Зробіть висновок про Ваш рівень конфліктності за даною методикою та надайте його інтерпретацію.

Номер запитання	Оціночний бал за варіант відповіді		
1.	A1	B2	B3

2.	A3	Б2	В1
3.	A1	Б3	В2
4.	A3	Б2	В1
5.	A3	Б2	В1
6.	A2	Б3	В1
7.	A3	Б2	В1
8.	A3	Б2	В1
9.	A2	Б1	В3
10.	A3	Б1	В2
11.	A2	Б1	В3
12.	A3	Б2	В1
13.	A2	Б1	В3
14.	A1	Б2	В3

При аналізі результатів тестування варто враховувати, що загальний підсумковий показник може знаходитися в діапазоні від 14 до 42. При цьому чим вищий підсумковий показник, тим вищим є рівень конфліктності особистості, для якого характерно наявність характеру, що обумовлює продукування конфліктів, використання конфліктогенів спілкування й, безумовно, підвищення конфліктогенності стосунків у колективі.

При інтерпретації показників можна використати наступні орієнтовні оцінки конфліктності:

14-20 балів – низький рівень конфліктності.

21-24 бали – рівень конфліктності нижчий за середній.

25-29 бали – середній рівень конфліктності.

30-34 бали – рівень конфліктності вищий за середній.

35-42 бали – високий рівень конфліктності.

Характеристика рівнів конфліктності особистості 14-20 балів. Ви тактовні й миротворчі, вміло уникаєте суперечок, конфліктів та критичних ситуацій. Вислів: «Платон мені друг, та істина дорожча» ніколи не був Вашим девізом, саме тому Вас іноді називають конформістом. Про людей як відсутніх, так і присутніх Ви говорите по-доброму, схильні їх захищати, аніж звинувачувати. Негативні емоції швидко зникають і Ви спокійно, без образи встановлюєте контакт з людиною, яка Вас образила. Знайдіть у собі сміливість і, якщо вимагатимуть обставини, принципово висловіть свою думку.

21-34 бали. Ви людина конфліктна. Але насправді конфліктуєте лише в тому випадку, якщо немає іншого виходу, а інші засоби вичерпані. Ви досить гнучка людина у взаємовідносинах, але важко змінюєте думку про людину. Перш ніж перейти до дружніх стосунків, Ви деякий час вивчаєте людину, тому Ви схильні змінювати думку про людину в кращий бік, аніж в гірший. Ви відкриті до компромісних рішень, Ви твердо відстоюєте свою думку, не думаючи про те, яким чином це позначиться на Вашій професійній кар'єрі або приятельських стосунках. Та це не дозволяє Вам виходити за межі коректності й принижуватись. Навпаки, це викликає повагу до Вас з боку оточення, через це конфліктні стосунки для Вас є швидше тактикою, чим образом життя.

35-42 бали. Суперечки та конфлікти – це повітря, без якого Ви не можете існувати. Ви завжди готові до боротьби, живете в очікуванні конфлікту й тим самим провокуєте його. Вам відомі прийоми «супротивників», вмієте управляти оточуючими, досягати власної мети за допомогою психології людей і погано орієнтуєтесь в знаннях їх особливостей, не приймаєте до уваги внутрішній світ людини, коли вступаєте з нею в ділові стосунки. Полюбляєте критикувати інших, для особистої вигоди. Якщо чуєте зауваження на Вашу

адресу, можете «з’їсти живцем» людину, котра Вас критикує. Ваша критика – заради критики, а не для користі справи. Дуже важко тим, хто поряд із Вами на роботі чи вдома. Ваша нестриманість, грубість, нетактовність відштовхує людей. Чи не через це у Вас немає друзів? Спробуйте змінити Ваш складний характер.

ДОДАТОК В. Діагностика стратегій розв’язання конфліктних ситуацій

Д.Джонсона і Ф. Джонсона

Інструкція: Уважно прочитай вислови і прислів’я.

Користуючись наведеною нижче шкалою, визнач, наскільки кожне прислів’я відповідає твоїм діям під час конфліктів.

	Твердження	в відповідає усіх випадках	у відповідає більшості	деколи відповідає (3)	але дуже рідко (2)	ніколи не відповідає (1)
1.	Від суперечки легше утриматися, аніж потім здихатися її.					

2.	Якщо ви не можете примусити людину думати так, як ви робите, то примусьте її робити так, як ви думаєте.					
3.	Теплі слова розтоплюють холодні серця.					
4.	Послуга за послугу.					
5.	Давай приходь і подумаємо разом.					
6.	Під суперечки заслуговує похвали той, хто перший замовкне.					
7.	Чия сила, того й правда.					
8.	Солодкі слова роблять солодким рух уперед.					
9.	Краще синиця у жмені, аніж журавель у небі.					
10.	Істина знаходиться в знаннях.					
11.	Той, хто б'ється і тікає, доживає до нової битви.					
12.	Той перемагає блискуче, хто примушує своїх ворогів тікати врозтіч.					
13.	Убий ворога своєю надмірною добротою.					
14.	Чесний обмін думками не приведе до суперечки.					

15.	Ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції, але кожен може зробити свій внесок у неї.					
16.	Триматися подалі від тих, хто незгодний з тобою.					
17.	Тільки той, хто вірить у перемогу, перемагає на полі битви.					
18.	Добре слово мало коштує, та дорого цінується.					
19.	Зуб за зуб – це чесна гра.					
20.	Тільки той, хто готовий відмовитися від власного права на істинну в останній інстанції, збагатиться від істин, які знають інші.					
21.	Уникайте сварливих людей – вони зроблять ваше життя нещасним.					
22.	Людина, яка не тікає сама, змушує тікати інших.					
23.	М'які слова забезпечують гармонію.					
24.	Хочеш мати хорошого друга – зроби йому щось приємне.					

25.	Відкрито говори про свої конфлікти, і йди їм назустріч – тільки це приведе до їх найкращого вирішення.					
26.	Найкращий спосіб улагодження конфліктів – уникати їх зовсім.					
27.	Займаю тверду, рішучу позицію (на тім стою і не можу інакше).					
28.	Лагідність перемагає гнів.					
29.	Краще щось, аніж нічого з того, що ти хочеш.					
30.	Щирість, чесність і довіра гори звернуть.					
31.	Немає нічого важливішого, ніж те, за що тобі треба боротися.					
32.	У світі завжди були й будуть переможці і переможені.					
33.	Вони не тебе з каменем, а ти до них з прихильністю.					
34.	Якщо двоє йдуть на компроміс, то справедливе рішення гарантоване.					
35.	Правди можна добитися, воюючи та воюючи.					

Підрахунок кількості набраних балів

<i>Втеча</i>	<i>Примус</i>	<i>Згладжування</i>	<i>Компроміс</i>	<i>Конфронтація</i>
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35

Чим більшою є загальна сума балів за певною стратегією розв'язання конфліктів, тим частіше ви схильні застосовувати цю стратегію. Чим менша загальна сума, тим рідше ви користуєтесь нею.

Стратегії розв'язання конфліктів, які визначаються за допомогою методики:

1. **Черепаха (втеча)** Черепахи втікають і ховаються у свій панцир, щоб обминати конфлікти. Вони відмовляються від власних цілей та стосунків. Вони тримаються далі від спірних питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, до яких він причетний. Вони почувають себе безпомічними. Вони вважають, що намагатися вирішувати конфлікт – справа повністю безнадійна. Вони переконані, що легше втекти (фізично та психологічно) від конфлікту, аніж зіткнутися з ним.

2. **Акула (примус)** Акули намагаються перемагати опонентів тим, що силоміць примушують їх приймати потрібне їм рішення конфлікту. Для них найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже мале значення. Вони будь-якою ціною готові добитися своїх цілей. Потреби інших людей їх не турбують. Їх мало хвилює те, чи вони комусь подобаються, чи

конфлікти вирішуються тоді, коли один перемагає другого, який програє. Вони хочуть бути переможцями. Перемога, на їхню думку, дає людям почуття гордості та успіху. Поразка викликає почуття безсилля, неадекватності і невдачі. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або загрожуючи їм з позиції сили.

3. **Плюшевий ведмедик** (*згладжування*). Для ведмедиків – стосунки найважливіші, а власні цілі не мають великого значення. Ведмедики хочуть подобатися, хочуть, щоб усі їх любили і цінували. Вони вважають, що краще уникнути конфлікту заради гармонії, і впевнені, що конфлікти не можна обговорювати без шкоди для стосунків. Вони бояться завдавати болю, образити, псувати стосунки під час конфлікту. Щоб зберегти стосунки, вони готові пожертвувати особистими цілями.

Плюшеві ведмедики немовби кажуть: «Я пожертвую власними цілями, роби все, що ти хочеш, аби тільки я тобі подобався». Плюшеві ведмедики намагаються згадати конфлікт, боячись зіпсувати стосунки.

4. **Лисиця** (*компроміс*) Лисиці невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках з іншими людьми. Лисиці шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту і переконують іншу особу поступитися теж якоюсь часткою своїх цілей. Вони шукають такого рішення конфлікту, коли б обидві сторони мали вигоду – «золоту середину», між двома крайніми позиціями. Вони готові пожертвувати заради досягнення згоди для спільного добра частиною своїх домагань, так і стосунків.

5. **Сова** (*співробітництво*) Сова дуже високо цінує власні цілі та стосунки. Вони розглядають конфлікти як проблему, яку потрібно розв'язувати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Вони сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. Вони намагаються розпочати дискусію, яка розцінила б конфлікт як проблему. Шукаючи рішення, які б задовольнили як їх самих так і іншу особу,

сови підтримують стосунки. Сови не заспокоюються доти, доки не знайдене рішення, яке б задовольнило і власні і чужі цілі. Вони також не заспокоюються доти, доки напруга не спаде і негативні емоції не будуть повністю зняті.

ДОДАТОК С.

ТРЕНІНГ

ТЕМА: Формування безконфліктних взаємостосунків

МЕТА:

- спрямувати діяльність учнів на дослідження та визначення соціально-психологічних проблем колективу групи;
- акцентувати увагу на позитивних рисах студентів усієї групи та кожного зокрема; вчити переборювати конфлікти;
- навчитися спілкуванню без конфліктів;
- будувати взаємостосунки без проявів агресії;
- виховувати відчуття співчуття, вміння прийти на допомогу
- самостійно знаходити шляхи до формування міцного колективу групи
- виховувати відповідальність за свої вчинки, самостійність, позитивні риси особистості

Матеріали: плакати «Скринька очікувань», «Емоційний термометр», «Причини конфліктів», «Наріжний камінь наших проблем», «Правила взаємин у нашій групі»; скотч; стікери; маркери, аркуші А4.

Форма проведення: бесіда-тренінг

Епіграф:

Стати на місце іншої людини – це означає допомогти їй.

План

1. Вступ. Актуальність
2. Правила групи. «Скринька очікувань»
3. Вправа «Бінго»
4. Вправа «Емоційний термометр»
5. «Мозковий штурм». Визначення поняття, що таке конфлікт
6. Визначення «Причин та шляхів вирішення у конфлікті» у групі
7. Вправа «Прислів'я»
8. Вправа «Аварія корабля»
9. Вправа «австралійський дощ»
10. Підведення підсумків. Висновок

Повідомлення теми та завдання (мети) заняття

- **Вправа «Скринька сподівань» та прийняття правил роботи в групі**
Учасники пишуть на намистинках свої сподівання від сьогоднішнього заняття.

Сьогодні ми з вами поспілкуємося, поговоримо про спілкування. У сучасному жорсткому світі усі ми досить часто страждаємо від невміння спілкуватися, ми не чуємо один одного, не бачимо радощів або страждань іншої людини, яка знаходиться поруч.

Правила групи

- Щирість у спілкуванні.
- Принцип «тут і тепер».
- Таємниця.
- Не критикувати.
- Активна участь.
- Повага до мовця.
- Довіра.
- Дбайливе ставлення до інших.

Усі свої примхи, неподобання відкиньте, будьте якомога відкритішими для створення нових взаємин у процесі спілкування. **Отже**, сьогодні ми будемо вчитися спілкуватися, аналізувати наші взаємини, моделювати певні ситуації, тобто як поводитися за певних обставин.

- **Вправа «Бінго»**

З кольорового паперу вирвати (вирізати) чоловічка Бінго. Посередині фігури написати своє ім'я, там, де голова, – свою мету, на лівій руці – улюблену книгу або фільм, на правій – улюблене місце відпочинку, на лівій нозі – улюблену страву, на правій – хобі. Далі кожен передає свого Бінго по

колу і записує своє із позицій іншого збігається з його. На чоловічків великий аркуш.

ім'я, якщо якась учасника завершення наклеюють на

Рефлексія. Які виникали під час вправи?

почуття виконання

Отже, здатність спілкуватися — це дар чи те, чого можна навчитися?

Людина народжується і живе в оточенні людей, певним чином налагоджує контакти, виконує суспільну діяльність. Людські взаємини вдосконалюються з розвитком людської цивілізації. Але іноді настає час, коли відносини між людьми черствішають і люди не вміють спілкуватися

Спілкування – це головна діяльність підліткового віку.

Здатність спілкуватися передбачає:

- а) бажання налагоджувати контакт з оточенням: «Я хочу!»;
- б) вміння організувати спілкування: «Я вмію!»:
 - вміння слухати співрозмовника;
 - вміти емоційно співчувати;
 - вміти розв'язувати конфліктні ситуації;
- в) знання норм і правил, яких необхідно дотримуватися при спілкуванні з оточенням «Я знаю!»

• Вправа-дослідження «Емоційний термометр»

Матеріали: плакат із зображенням термометра, вузькі смужечки стікерів.

Психолог. А зараз за допомогою ось цього «Емоційного термометра» ми з вами дослідимо й визначимо температуру стосунків у вашій групі, тобто наскільки комфортно, впевнено й затишно ви почуваетесь серед своїх однокласників. (Студенти знайомляться з позначками на термометрі: «дуже добре», «добре», «буває по-різному», «погано».)

Кожен має прикріпити стікер навпроти тієї позначки на термометрі, яка найбільше відповідає емоційному стану (настрою), з яким, зазвичай, кожен з вас приходив до аудиторії.

Висновок

Результати дослідження переконують, що не все так погано. Але є певні труднощі. Адже, якщо хоча б одному з вас погано, значить, не все у вас гаразд, є проблеми, які негайно потрібно вирішувати, аби ваша група стала міцним і дружнім колективом, і кожен почувався потрібним і бажаним у ньому.

Говорячи про здібності людини як учасника процесу спілкування, ми зазначали вміння розв'язувати конфліктні ситуації. Бо саме зараз у вашому складному підлітковому віці, коли ви вчитеся формувати свої взаємини, ви досить часто сваритеся, б'єтеся, ображаєте один одного, тобто ви вступаєте в конфліктні ситуації.

Що ж це таке? Давайте спробуємо з'ясувати. Адже: «Якщо розглянути проблему досить уважно, то ви побачите себе як частину цієї проблеми».

• **«Мозковий штурм». Визначення поняття, що таке конфлікт**
Спробуймо визначити, що таке конфлікт.

Спочатку зробимо таку міні-діагностику. Для цього кожен із вас на аркуші напише своє розуміння конфлікту.

Усі аркуші скидають у коробочку, перемішують, витягують, читають та обговорюють.

Запис на дошці: «Конфлікт – це зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій. В основі конфлікту лежить конфліктна ситуація. Щоб конфлікт почав розвиватися, необхідний інцидент, тобто щоб одна із сторін почала діяти».

Способи реагування в конфлікті

Існують різні способи поведінки в конфлікті:

- черепаха (втеча);
- акула (примус);
- плюшевий ведмедик (згладжування);
- лисиця (компроміс);
- сова (співпраця).

Запитання:

1. Як ви вважаєте, як має поводитися людина відповідного типу в цій ситуації?
2. Повідомлення учнів, підготовлені заздалегідь.

• **Визначення «Причин та шляхів вирішення у конфлікті» у групі**

Психолог. А зараз давайте з'ясуємо, що ж заважає нам жити в мирі та злагоді. Як ви вважаєте, що сприяє виникненню непорозумінь та конфліктів між студентами у вашій групі? (*пропонується обговорити основні причини конфліктів.*) *Визначити шляхи вирішення у конфлікті.*

А зараз ми поділимося на дві команди, і між собою в команді вам буде необхідно згуртуватися, тісно співпрацювати, швидко та якісно виконувати завдання, вміти підтримувати й допомагати один одному.

- **Вправа «Прислів'я»**

Попросіть студентів пригадати прислів'я або вислови про конфліктні ситуації. Обговоріть ці приклади. Запитайте, хто з присутніх пробував вирішити конфлікти так, як пропонувалось у даних висловах.

Прислів'я про злагоду та конфлікт

- ✓ **Око за око – зуб за зуб.**
- ✓ **Як гукнеться, так і відгукнеться.**
- ✓ **Лайкою та криком хати не збудуєш.**
- ✓ **Згода будує, а незгода руйнує.**
- ✓ **Краще переконувати словами, ніж кулаками.**
- ✓ **Сварка до добра не доводить.**
- ✓ **Гуртом можна й море загатити.**
- ✓ **Роби добро – не кайся, робиш зла – зла і сподівайся**
- ✓ **Все добре пам'ятай, а зла уникай**
- ✓ **Хто чисто сумління має, той спокійно спати лягає**
- ✓ **Посієш вчинок, виросте звичка**
- ✓ **Не копай іншому яму, бо й сам упадеш**
- ✓ **Не плюй в криницю, знадобиться води напитися**
- ✓ **Чого собі не зичиш і другому не жадай**
- ✓ **Щоб досягти великого, треба почати з малого**

Підбиття підсумків вправи

- **Вправа «Аварія корабля»**

(спрямована на організацію групової дискусії)

Мета: виявити характер взаємин у групі, лідерські здібності особистості

Кожному учасникові дають інструкцію і просять виконати завдання протягом 15 хвилин.

Інструкція. Ви дрейфуйте на яхті в південній частині Тихого океану. Через пожежу більша частина яхти та її вантажу знищена. Яхта повільно тоне. Ваше місцезнаходження незрозуміле через поломку основних навігаційних

приладів, але приблизно ви знаходитесь на відстані тисячі миль на південний захід від найближчої землі.

Нижче наведено перелік з п'ятнадцяти предметів, які залишилися цілими й неушкодженими після пожежі.

На додачу до цих предметів ви маєте у своєму розпорядженні міцний надувний рятувальний пліт з веслами, досить великий щоб витримати вас, екіпаж і всі перелічені нижче предмети.

Ваше завдання – класифікувати п'ятнадцять нижче наведених предметів відповідно до їх значення для виживання.

Поставте цифру 1 навпроти найважливішого предмета, цифру 2 – навпроти другого за значенням, і так далі до п'ятнадцятого, найменш важливого для вас.

Перелік предметів:

Предмети в човні	Кількість осіб у човні			експерти
	один	двоє	всі	
Секстант				
Лупа або люстерко				
Каністра з прісною водою				
Москітна сітка				
Аварійний запас продуктів – 1 ящик				
Засіб для відлякування акул				
Карта Тихого океану				
Надувна подушка (плавальний засіб, санкціонований береговою охороною)				
Каністра з пальним (8 літрів мазуту)				
Маленький транзисторний приймач				
Світлонепроникний пластмасовий аркуш				
Медичний спирт (1 літр)				
Нейлоновий шнур (10 м)				
Коробка шоколаду				

Рибальські снасті				
-------------------	--	--	--	--

Ситуація 1. Один у човні: розставте ці предмети за ступенем їх корисності у сформованій ситуації.

Час виконання – 5-7 хвилин.

Ситуація 2. Двоє у човні: ви врятувалися вдвох (виберіть собі партнера). Виконайте аналогічну роботу з використання предметів у човні, з огляду на те що вас тепер у човні двоє (потрібно дійти спільного висновку).

Час виконання – 10 хвилин.

Ситуація 3. Усі в човні: пощастило цілій групі – урятувалися всі. Спробуйте дійти загального рішення й використати предмети, необхідні для порятунку.

Час для обговорення – 12 хвилин.

При цьому групі повідомляється, що вона повинна, керуючись засадами досягнення «згоди для ухвалення спільного рішення, дійти єдиної думки щодо місця в класифікації кожного з п'ятнадцяти предметів, перш ніж вона стане частиною групового рішення. Дійти згоди буде нелегко, адже не кожна оцінка матиме цілковите схвалення кожного учасника. Тому група намагається дати кожен оцінку так, щоб усі члени групи могли з нею погодитися хоча б частково.

Опрацювання результатів.

Після виконання завдання групою можна проаналізувати його і запропонованою стислою інформацією про призначення кожного предмета.

Експерти:

Предмети в човні	Кількість осіб у човні			експерти	помилки			лідерство	Характеристика
	оди н	дво є	вс і		оди н	дво є	вс і		
Секстант				15					Непотрібний через відсутність таблиць і хронометра
Лупа або люстерко				1					Важливе для сигналізації

									рятувальникам
Каністра з прісною водою				3					Необхідна для утамування спраги
Москітна сітка				11					Непотрібна, тому що в Тихому океані немає москітів
Аварійний запас продуктів – 1 ящик				4					Продукт харчування
Засіб для відлякування акул				14					Засіб для відлякування акул
Карта Тихого океану				12					Непотрібна без додаткових навігаційний приладів
Надувна подушка (плавальний засіб, санкціонований береговою охороною)				10					Може послужити рятувальним засобом
Каністра з палим (8 літрів мазуту)				2					Може бути використана для сигналізації
Маленький транзисторний приймач				13					Непотрібний, тому що немає передавача
Світлонепроникний пластмасовий аркуш				6					Використовується від дощу, а також для збирання дощової води
Медичний спирт (1 літр)				9					Використовується в медичних цілях для

									розтирання тіла в разі охолодження та як антисептичний у випадку травм
Нейлоновий шнур (10 м)				8					Використовують для зв'язування спорядження, щоб його не зміло за борт
Коробка шоколаду				5					Продукт харчування
Рибальські снасті				7					Можна спробувати використати для лову риби, однак немає впевненості, що в такий спосіб можна піймати її

Отже, експерти з урятування людей вважають, що предмети 1-5 – життєво необхідні, 6-10 – менш важливі, 11-15 – непотрібні.

Для того, щоб було зрозуміло, чому предмети розставлені саме в такий спосіб, необхідне пояснення. Експерти вважають, що насамперед необхідно повідомити про себе. Для цього потрібно вилити мазут за борт, відплисти на безпечну відстань, лупою навести сонячний промінь на пляму мазуту й підпалити його. Стовп чорного диму помітно на відстані 40-50 км. Тепер потрібно зробити все, щоб дочекатися допомоги, тому знадобляться прісна вода, продукти, шоколад тощо.

Рекомендації. Слід провести обговорення того, як група виробляла спільне рішення.

Психолог. Дорогі студенти, я сподіваюсь, ви зрозуміли, що досягти гармонії в стосунках, створити гарний, міцний колектив – не так і просто. Проте у пригоді завжди стануть ваші гарні риси та дотримання ось цих законів, правил вашого колективу, які ви щойно самі створили.

- **Вправа «Австралійський дощ»**

Добре відпочили, трохи посміялися. Усі ми з вами зараз будемо зображувати дощ, нехай кожен відчує себе краплиною дощу, прислухається до інших краплинок, і всі ми відчуємо єдність.

Я починаю показувати вправу, далі ви по одному поступово вливаєтеся, усі ми виконуємо певний рух, поки не почне останній учасник. Потім я починаю новий рух, і знову хвиля покотилася.

- рух 1 – терти долонями – починається дощ;
- рух 2 – б'ємо по колінах долонями – падають великі краплі;
- рух 3 – стукаємо ногами – починається справжня гроза;
- рух 4 – тертя долонями – дощ стихає.

І на душі стає свіжо і чисто, як у природі після теплового грозового дощу.

- **Підведення підсумків. Висновок**

Дякую всім за увагу, роботу. Я бажаю вам добрих взаємин, щоб ви розуміли людей і люди завжди розуміли вас, адже ми самі створюємо свої стосунки.

Антуан де Сент Екзюпері сказав, що «Найбільша розкіш — це розкіш людського спілкування». Бажаю вам жити саме серед такої розкоші.

На завершення давайте побажаємо один одному 2-3 вислови (по колу).

На згадку я залишаю вам пам'ятки: «Загальні правила безконфліктного спілкування», «Як зупинити сварку»

ДОДАТОК D.

Тренінг для учнів «Мій клас»

Анотація. Тренінг для учнів «Мій клас» проводиться з метою формування в учнів навичок спілкування з однолітками та формування сприятливого соціально-психологічного клімату в учнівському колективі.

Тренінг проводиться у 2-3 етапи (заняття), залежно від потреби (необхідності).

Кожний етап (заняття) тривалістю 1 година 30 хвилин – 1 година 45 хвилин.

Мета: формування в учнів навичок толерантного спілкування з ровесниками.

Заняття 1

Хід тренінгу

Перша вправа. "Я навчаюсь в цьому класі..." (7-10 хв.)

Психолог просить пригадати, хто коли вперше зустрівся з колективом присутніх і висловити особисту думку про головну проблему колективу у формі: "Закінчи речення".

„На дошці написані два речення. Давайте кожен спробує закінчити перше речення „Я навчаюсь в цьому класі...” і подумати та запропонувати, який знак ви б поставили в кінці другого речення-„В нашому класі все гаразд”- „!”, „?” чи щось інше.

Психолог говорить першим, намагається висловити позитивну думку про класний колектив і підкреслює, що в кінці другого речення варто поставити знак запитання.

Учні по черзі висловлюють свою думку.

Психолог підводить підсумок, наголошуючи на тому, що така зустріч у колі покликана знайти і розв'язати проблеми класу.

Друга вправа. Правила. (7-10 хв)

Можна провести гру „Ливарпамен” („Нема правил”), особливо при певній пригніченості настрою класу. Можна просто наголосити, що потрібно домовитись про правила спілкування в колі, тому що таке спілкування відрізняється від звичайного в класі.

Учні будь-яким способом діляться на пари, кожна пара придумує правило.

Всіправила самі учні записують на дошці, після короткого обговорення і „об'єднання ” правил залишаються 3-5 „основних”, наприклад:

Бути активним.

Бути толерантним

Слухати один одного.

Сміятися можна, але не з людини (але по-доброму)

Кожна думка має право на існування і висловлення.

(Кожна думка – внесок в загальну справу).

Вправатретя.

Вправа „Очікування” свідомо випускається на першому занятті.

Вправа четверта (основна) „Ідеальний клас”.(30-35 хв. - 15-20 хвилин на підготовку в групах, 10-15 хвилин на презентацію і 5-7 хвилин на обговорення)

За допомогою звичайної лічилки клас об'єднується у чотири групи, які отримують завдання: уявити і презентувати іншим ідеальний клас в певний час чи при певних обставинах. Презентації готуються у вигляді колажів з усним коментарем.

Теми презентацій:

„Ідеальний клас перед уроками”

„Ідеальний клас після уроків”

„Ідеальний клас на контрольній”

„Ідеальний клас на перерві”

Учні працюють у групах (бригадами) біля столів з канцтоварами; готують колажі і домовляються про порядок презентації, розподіл ролей і т.п. Можна заздалегідь приготувати також вирізки з дитячих та молодіжних газет чи журналів (фото, малюнки різних ситуацій) і запропонувати учням використати їх у колажах.

Тренер обходить групи, консультує, допомагає.

Презентації груп відбуваються за попередньо встановленим порядком. Колажікріпляться у вигляді виставки в попередньо приготованому психологом місці (стіна, дошка, стенд).

Психолог пропонує обговорити, що відбулося, за наступними запитаннями.

—Який образ класу вам сподобався найбільше? Чому?

—Що для вас було приємно робити в групі, а що Ви не хотіли, проте робили і чому?

—Що ви готові робити заради дружби в класі?

Вправа п'ята. Релаксаційна вправа-гра ” Атоми і молекули”.(3-5 хв.)

Кожен учень вибирає, що він буде постійно робити (стояти, стрибати, бігати, стояти на одній нозі і т. п.). Поки ведучийговорить „Атоми, атоми, атоми...”, кожен виконує свою вправу. Ведучий оголошує „Молекули по два (по три, по п'ять і т.п.)”. Учні об'єднуються в молекули і намагаються „на ходу” домовитись, що саме будуть робитивсі в кожній молекулі зокрема. Ведучий змінює умови 5-6 разів.

Психолог запитує, чи сподобалась гра і просить подумати, як було частіше: чи учень виконував те, що робили інші, чи інші робили те, що робив він .

Вправа шоста. Рефлексія після першого заняття.(7-10 хв.)

Учні знову сідають в коло на ті ж місця, що займали на початку заняття.

—Що б ви не хотіли ніколи повторювати з сьогоднішнього заняття?

—Що б ви хотіли повторити в іншому колективі? Якому саме? Чому?

—Що з тих приємних речей, які ти пережив сьогодні, не могли б з тобою трапитись ніде більше? Чому?

Всі запитання спрямовані на формування відчуття цінності класного колективу.

Заняття 2

Вступ

Психолог говорить про те, що наш настрій часто залежить від погоди, що є погода, яка нам подобається, а є така, від якої ми ховаємось, не любимо. Проте слова „погода”, „клімат” мають і переносне значення – так умовно називають загальну ситуацію в колективі, в сім’ї.

Тема заняття „Психологічний клімат колективу”

Вправа 1. Настрій.(Розподіл часу для вправ в основному відповідає першому заняттю).

Учні по колу продовжують речення:

Коли я згадував (-ла) попередню зустріч (розмову, заняття), я відчував (-ла)...

Першим таке речення говорить психолог або класний керівник, наголошуючи на тому, як турбує його проблема колективу.

Вправа 2. Правила.

Психолог:Ви пам’ятаєте, що ми домовились про правила нашого спілкування на таких зустрічах.

Які правила ви запам’ятали?

Чи є серед них такі, які здаються особисто вам зайвими?

Чи хотіли б ви доповнити правила?

Психолог вивішує плакат з правилами або відкриває дошку, на якій правила попередньо записані, робить доповнення або виправлення правил.

Вправа 3.Очікування.(5-7 хв.)

Вправа „Очікування” проводиться щодо всіх занять лише вдвічі (з досвіду, так більш ефективно). Можна використати будь-яку з методик- „Дерево бажань”, „Голубина пошта”, „Квітуче поле” і т.п.

„Пісочний годинник”

Психолог:

Зараз ви отримаєте „золоті піщинки”, на яких зможете записати, що б ви хотіли, щоб змінилось у вашому класі після наших зустрічей. Ці піщинки ми покладемо в чарівний пісочний годинник, а в кінціостанньої нашої зустрічі побачимо, чи принесли наші чарівні бажання результат.

Учні записують очікування на стікерах (жовтого кольору у вигляді неправильного кола - „золоті піщинки”), по-черзі підходять до плаката у вигляді пісочного годинника, озвучують очікування та приклеюють стікери у верхній половині годинника.

Вправа 4. Інформаційне повідомлення.(5 хв.)

Психолог зупиняється на понятті „соціально-психологічний клімат колективу” і говорить про вплив такого клімату на загальну продуктивність праці колективу в цілому (здобуті знання) і кожного учня зокрема (наприклад, оцінки),про залежність здоров’я людини від переживань, які вона отримує протягом дня, і т. п.

Матеріал для інформаційного повідомлення

Соціально-психологічний клімат малої групи – якісний аспект міжособистісних відносин, що виявляється у сукупності внутрішніх умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі.

До умов, які сприяють продуктивній спільній діяльності, можна віднести:

- позитивну перспективу для колективу і кожного;
- довіру і високу вимогливість один до одного;
- ділову критику, вільне висловлення думки;
- відсутність тиску з боку класного керівника та лідерів класу;
- поінформованість всіх про актуальну мету і завдання колективу (і наявність такої мети);
- задоволеність результатами навчання і своєю належністю до даного класу;
- усвідомлення кожним за стан справ в цілому.

До най більш необхідних рис продуктивного колективу відносять товариську взаємодопомогу, дружелюбність, взаємовиручку, позитивні емоції, простоту відносин.

Вправа 5. „За що ми любимо наш клас”

Вправа проводиться у формі „Ретроперспектива”

Психолог говорить: Уявіть собі, що пройшло 15-20 років і ви зібрались на зустріч випускників. На таких зустрічах рідко згадують неприємне, частіше – як добре і цікаво було в школі. Зараз кожен з вас намагатиметься пригадати і розповісти товаришу про цікаві і добрі випадки в класі. На погане – повна заборона.

Учні об’єднуються у пари. Кожна пара повинна пригадати цікаві і добрі випадки в класі і розказати про них один одному.

Тоді пара переходить до іншої пари і вони обмінюються спогадами.

Обговорення вправи відбувається за наступними запитаннями.

—Чи були випадки, які ви особисто забули і пригадали лише під впливом товаришів?

—Що ви переживали, коли згадували вашу участь в справах класу? Вам особисто було приємно чи не дуже? Чому?

—Чи змінився ваш настрій та думка про клас? Як саме?

Вправа 6. Релаксація.

Вправа 7 ”Австралійський дощ”

Учні стають у коло і повторюють затреном рухи. Тренер супроводжує рухи словами.

Над австралійською пустелею здійнявся вітер – „шурх-шурх”

(три рази потирають долоні)

Впали перші краплі дощу – „крап-крап”

(три рази клацають пальцями)

Дощ пішов сильніше

(плескають долонями по плечах)

Почалась злива

(плескають долонями по стегнах)

Здійнялась буря

(тупають ногами)...

Далі речення і рухи повторюють в зворотному порядку. Останнє речення:

Над австралійською пустелею виглянуло сонце

(високо вгору піднімають руки – „тягнуться до сонця”)

Вправа 8. Рефлексія.

Учні по-черзі (в колі) відповідають на запитання:

Що з того, що ви відчували сьогодні, ви б хотіли відчувати в своєму класі щодня? Чому?

Що б не хотіли ніколи більше переживати з того, що пережили сьогодні?

Поясніть.

Передбачається, що в учнів не було негативних переживань на занятті, і вони говоритимуть про те, як їм сподобалась атмосфера спільної дружньої роботи.

Заняття 3

Вступ.

Психолог говорить про те, що часто причиною незадоволення атмосферою класного колективу як з боку учнів, так і з боку вчителів чи класного керівника є конфлікти, які виникають у класі і називає тему заняття- „Конфлікти”

Тема заняття- „Конфлікти”

Вправа 1. Настрій.(Розподіл часу для вправ в основному відповідає першому заняттю).

Учні по колу відповідають на запитання

„Якого кольору конфлікт?” – „Я вважаю що слово конфлікт ... кольору, тому що...”

Можна просто називати колір, а можна попередньо підготувати аркуші кольорового паперу і показувати аркуш певного кольору.

Вправа 2. Правила

Психолог вказує на записані правила і просить поділитись своєю думкою всіх бажаючих.

А якого кольору правила наших занять? Хто бажає їх описати? Давайте розкажемо один одному про це. Кожен вибирає лише одне правило. Першими починають розповідати ті, хто сидить ближче зліва до тренера.

Учні об'єднуються у пари і описують один одному, з яким кольором асоціюється для кожного те чи інше правило. Після такої вправи бажаючі повідомляють найцікавіші асоціації для всього класу.

Вправа 3. Основна.

Інформаційне повідомлення „Конфлікт”

Конфлікт – це зіткнення поглядів, ідей, думок, переконань. Конфлікти виникають як між окремими людьми, так і між колективами, а також між людиною і колективом. Конфлікти бувають реалістичні та безпредметні. Перші виникають на основі ситуації, в якій є предмет конфлікту – думка, переконання, вчинок, конкретна річ. Безпредметний конфлікт – це ситуація, яка виникає в результаті поведінки людини, щознайшла саме такий спосіб розрядки внутрішньої нервової напруги. Часто реалістичний конфлікт прийнято називати саме конфліктом, а безпредметний – сваркою.

Різні люди і колективи ведуть себе в конфліктах по різному. Психологи розрізняють такі основні стратегії поведінки в конфлікті:

Втеча (Черепашка – за Джонсонами)

Суперництво (Акула)

Згладжування (Плюшевий ведмедик)

Компроміс (Лисиця)

Співробітництво (Сова)

Кожна стратегія має свої переваги та недоліки залежно від ситуації та результатів, які заплановані.

Результати конфлікту можуть бути як позитивними, так і негативними.

Негативні результати має будь-який безпредметний конфлікт, а також конфлікт, в якому сторони ведуть себе неграмотно. „Грамотний ” конфлікт обов'язково веде до розвитку як відносин між людьми, так і особистих якостей цих людей.

Основна вправа „Навчись сваритись”

Учні об'єднуються у групи за довільним принципом (наприклад, з допомогою дрібних предметів, які вибрали на початку заняття- олівці, ручки, фломастери чи щось подібне). Кожна група отримує опис конфліктної ситуації і завдання: показати сценку, в якій даний конфлікт привів би до розвитку відносин та особистісних позитивних якостей.

15 хвилин на підготовку вправи та по 5 хвилин на презентацію кожної групи.

Опис ситуацій:

Ситуація I

Дві однокласниці, які навчаються разом з першого класу, сидять за однією партою і „дружать родинами”, посварились і щодня з'ясовують в класі стосунки.

Ситуація II

Молодий учитель на кожному уроці критикує клас, що викликає обурення в значної частини учнів

Ситуація III

Однокласник постійно порушує дисципліну на уроках і не виконує домашніх завдань. Класний керівник повідомила, щоякщо нічого не зміниться, то клас не поїде влітку на екскурсію.

Вправа 4. Релаксація.

„Кішки-мишки”

Двох учнів призначають „Кішками” (бажано найбільш несміливих, „малопопулярних”), всі інші - „Мишки”. Завдання- зібрати всіх „мишок” в одному кутку класу, не застосовуючи силу.

Вправа 5. Рефлексія.

Психолог: давайте обговоримо, які висновки зробив кожен з нас стосовно своєї поведінки в конфлікті. Виберіть одне з написаних на дошці речень і скажіть його вголос. Якщо хочете сказати ще щось, будьласка.

Я вмію розв'язувати конфлікти ефективно.

Я буду вчитись розв'язувати конфлікти ефективно.

Я вважаю, що проблема конфліктів мене особисто не стосується.

Заняття 4

Вправа 1. Настрій.

Учні по черзі пропонують тему останньої зустрічі в даному циклі і пояснюють, чому саме таку назву вибирають:

Щось у класі негаразд?

Щось у класі негаразд...

Щось у класі негаразд!

В нашому класі все гаразд!

Психолог попередньо пише всі назви на дошці, тоді витирає те, що діти не згадали. Можна проголосувати. На дошці може залишитись одна, а можуть і всі теми – залежно від проблеми, обстановки в класі і т.п. Форсувати події і нав'язувати учням свою думку щодо психологічного клімату класу не варто – це підриває довір'я і робить подібну роботу менш ефективною.

Вправа 2. Правила.

Психолог звертає увагу на правила і пропонує висловитись з наступних проблем:

Які з правил, за якими ми працювали на цих зустрічах, ви б взяли з собою на кожен день спілкування в класі?

Як ви вважаєте, як можна добитись виконання цих правил всіма учнями класу?

Учні говорять не по черзі, а вільно, хто не хоче, не говорить.

Вправа 4. Основна. Інформаційне повідомлення.

Вибирається залежно від проблеми в класі.

Вправа 5. Релаксація.

Вправа „Вітер дує і здуває” (або будь-яка інша з подібних вправ).

Вправа 5. Очікування та рефлексія

Плакат „Пісочний годинник” вивішується тренером до початку заняття.

Психолог говорить про те, що на попередньому занятті ми всі просили чарівний пісочний годинник допомогти змінити в кращу сторону загальну обстановку в класі. (Можна говорити про чарівні годинники факультетів

школи чарівництва і магії Хогвардс, де дорогоцінні камені рахують очки факультетів) Пройшов час. Чи впали чарівні „золоті піщинки” в нижню частинку годинника і чи добились ми всі разом певного прогресу у взаємовідносинах в класі.

Учні виходять до плакату з годинником. Знімають піщинки, обдумують свою відповідь, а тоді по-черзі говорять і прикріплюють піщинки у верхній чи нижній частині пісочного годинника.